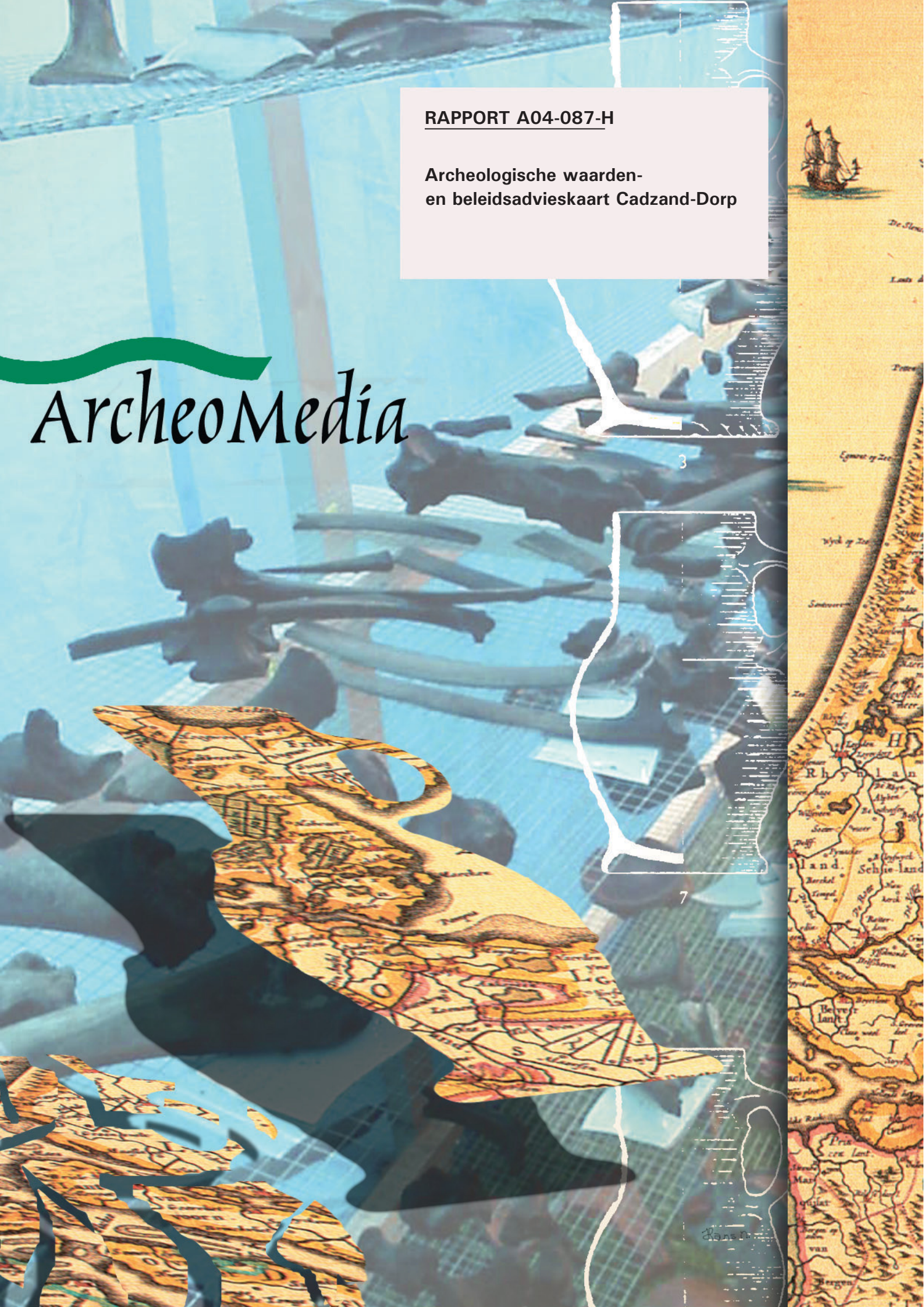

RAPPORT A04-087-H

Archeologische waarden-
en beleidsadvieskaart Cadzand-Dorp

ArcheoMedia

RAPPORT A04-087-H

**Archeologische waarden- en
beleidsadvieskaart Cadzand-Dorp**

Opdrachtgever: Gemeente Sluis
Postbus 27
4500 AA Oostburg

COLOFON

Rapport A04-087-H
Archeologische waarden- en beleidsadvieskaart Cadzand-Dorp
definitief; oktober 2005

Auteurs: drs. M. Wijsman, drs. W.P. Brienen-Moolenaar, lic. S. De Vos
Uitvoerders: drs. R. Engelse, ir. R.H. Nijdam, B. Nieland
Historisch onderzoek: drs. M. Wijsman, drs. S. Diependaele, drs. N.H. van der Ham,
drs. W.P. Brienen-Moolenaar
Geologische interpretatie: lic. S. Diependaele en drs. L.C. Nijdam
Digitale uitwerking tekeningen: drs. J. Venneman
Redactie: ing. A.J. Vermeulen, drs. M. Wijsman
Archeologische interpretatie: drs. M. Wijsman, lic. S. De Vos, drs. M.W.A. de Koning
Verwachtingsmodel: drs. M. Wijsman, drs. W.P. Brienen-Moolenaar, lic. S. De Vos,
drs. M.W.A. de Koning
Autorisatie

drs. M.W.A. de Koning
senior-archeoloog ArcheoMedia BV
e-mail: koning@arnicon.nl

©ArcheoMedia BV, archeologisch onderzoeks- en adviesbureau, 2005, Capelle aan den IJssel

ISBN: 978-90-5970-559-3

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Betrouwbaarheid van archeologisch booronderzoek

Het onderzoek is op zorgvuldige wijze verricht volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en richtlijnen, zoals vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (versie 2.2) van het College voor de Archeologische Kwaliteit. Bij ieder bodemonderzoek wordt gestreefd naar een optimale representativiteit. Het onderzoek is gebaseerd op het verrichten van een beperkt aantal boringen tot een beperkte diepte. Daardoor blijft het mogelijk dat lokaal archeologische waarden in de bodem aanwezig zijn, die tijdens het onderzoek niet naar voren zijn gekomen. Bovendien laten bepaalde archeologische resten, zoals grafvelden en steentijd-vindplaatsen, zich lastig ontdekken met behulp van grondboringen. Indien andere methoden, zoals geofysisch onderzoek of het graven van proefsleuven, betere resultaten leveren, kan tot de uitvoering daarvan in overleg besloten worden. In dat geval zal een aanvullende offerte worden uitgebracht. ArcheoMedia BV acht zich niet aansprakelijk voor de eventueel uit bovengenoemde afwijkingen voortvloeiende schade of gevolgen.

Certificering

ArcheoMedia BV heeft sinds 1994 een veiligheidsbeheerssysteem dat voldoet aan de eisen van de VCA. Sinds 1996 voldoet het kwaliteitssysteem van ArcheoMedia BV aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001. Sinds 2003 voldoet het kwaliteitssysteem aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001:2000.

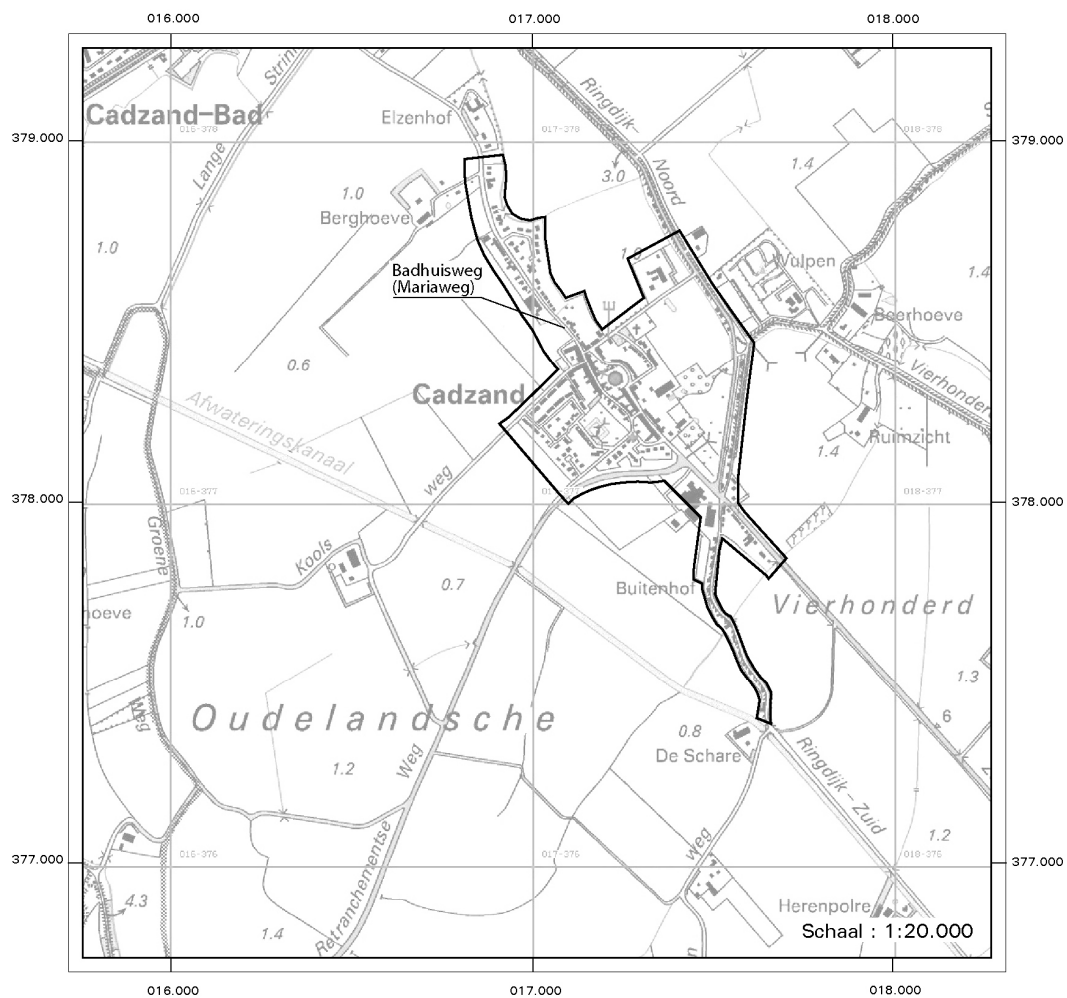
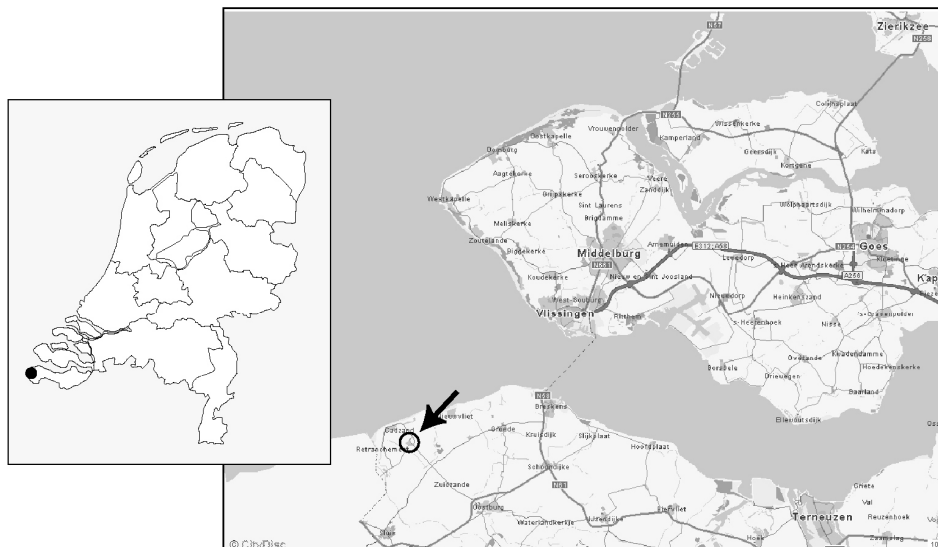
ArcheoMedia BV is door het College voor de Archeologische Kwaliteit en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek geschikt bevonden voor het verrichten van vergunningsgebonden opgravingswerkzaamheden. Indien de noodzaak voor archeologische vervolgonderzoeken door het bevoegd gezag aanwezig geacht wordt, zijn wij in staat deze voor u uit te voeren.

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	6
1.1	Aanleiding tot het onderzoek.....	6
1.2	Administratieve gegevens van de onderzoekslocatie.....	6
2	BUREAUONDERZOEK.....	7
2.1	Doel van het onderzoek	7
2.2	Onderzoeksopzet	7
2.3	Resultaten	8
2.3.1	Onderzoekskader	8
2.3.2	Bekende gegevens van Cadzand–Dorp	8
2.3.3	Archeologische verwachting Cadzand–Dorp.....	26
3	ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGS– EN WAARDENKAART	28
3.1	Inleiding.....	28
3.2	Beleidskader.....	28
3.3	Archeologisch kader.....	29
3.4	Archeologische verwachtings– en waardenkaart.....	30
4	TOETSEND BOORONDERZOEK.....	32
4.1	Doel van het onderzoek	32
4.2	Onderzoeksopzet	32
4.2.1	Oppervlaktekartering	32
4.2.2	Toetsend booronderzoek.....	33
4.3	Resultaten	33
4.3.1	Terreininspectie	33
4.3.2	Bodemopbouw	33
4.3.3	Archeologie.....	33
4.3.4	Verstoringsen	34
5	ARCHEOLOGISCHE WAARDEN– EN BELEIDSADVIESKAART	35
5.1	Inleiding.....	35
5.2	Archeologische waarden– en beleidsadvieskaart.....	35
	CATALOGUS VAN ARCHEOLOGISCHE EN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN.....	37
	GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR.....	49
	BEGRIPPEN EN AFKORTINGEN.....	51
	OVERZICHT VAN GEOLOGISCHE EN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN	52

BIJLAGEN

- 1 Brief van de gemeente Sluis
- 2 Oud over nieuw projectie 1832
- 3 Oud over nieuw projectie 1866
- 4 Oud over nieuw projectie 1900
- 5 Ruimtelijke ontwikkeling van Cadzand-dorp
- 6 Bekende archeologische en cultuurhistorische elementen in Cadzand-dorp
- 7 Archeologische verwachtings- en waardenkaart
- 8 Boorpuntenkaart en boorstaten
- 9 Boorstaten
- 10 Archeologische waarden- en beleidsadvieskaart
- 11 Bestemmingsplan

Afbeelding 1: regionale overzichtskaart Cadzand-Dorp.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In 2004-2005 heeft ArcheoMedia BV, in opdracht van de gemeente Sluis, een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart opgesteld voor Cadzand-Dorp. De aanleiding tot het onderzoek binnen het plangebied is de voorgenomen herziening van het bestemmingsplan voor Cadzand-Dorp. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en voldoet aan de normen en richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) van het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK).

1.2 Administratieve gegevens van de onderzoekslocatie

Soort onderzoek:	Archeologische verwachtings-, waarden- en beleidsadvieskaart (bureauonderzoek en verkennend booronderzoek)
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Sluis
Plaats:	Cadzand-Dorp
ROB-onderzoeksmeldingsnummer:	CIS-code 7470
Complextype:	dorpskern, nederzetting
Datering:	late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Bevoegd gezag:	Gemeente Sluis Postbus 27 4500 AA Oostburg contactpersoon: dhr. J. Gerrits e-mail: JGerrits@gemeentesluis.nl
Adviseur bevoegd gezag:	dhr. drs. R.M. van Dierendonck Provinciaal archeoloog van Zeeland Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) e-mail: rm.van.dierendonck@scez.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief SCEZ Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49 4330 AA Middelburg beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten:	Provinciaal Archeologisch Depot Zeeland Armeniaans Schuitvlot 1 Postbus 49 4331 NL Middelburg depotbeheerder: dhr. H. Hendrikse e-mail: h.hendrikse@zeelandnet.nl

2 BUREAUONDERZOEK

2.1 Doel van het onderzoek

Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een omschreven gebied. Dit omvat de aan- of afwezigheid, het karakter en de omvang, de datering, de gaafheid en de conservering en de relatieve kwaliteit van de archeologische waarden. Op basis hiervan wordt een archeologische en cultuurhistorische waarden- en beleidsadvieskaart opgesteld aan de hand waarvan men kan bepalen waar archeologische waarden zich bevinden en hoe men hiermee dient om te gaan.

2.2 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de ROB en de gemeente Sluis (zie bijlage 1) en voldoet aan de KNA.

Binnen het bureauonderzoek zijn drie deelprocessen te onderscheiden:

1. *Bepalen onderzoekskader*

Het vaststellen van de kaders waarbinnen het onderzoek dient plaats te vinden, bijvoorbeeld het afbakenen van het onderzoeksgebied. Tevens dienen het mogelijke toekomstige gebruik van het terrein en de consequenties daarvan voor het archeologisch erfgoed te worden aangegeven.

2. *Verzamelen bekende gegevens*

Het verzamelen van gegevens die inzicht geven in het huidige gebruik van het terrein, het historische gebruik en de bekende archeologische waarden. Daartoe worden diverse bronnen geraadpleegd zoals oude kaarten, bodemkaarten en archieven. In ieder geval wordt gebruik gemaakt van ARCHIS (database voor archeologische vindplaatsen), de AMK (Archeologische Monumentenkaart) en de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden). Voor een overzicht van de gegevens waarvan gebruik is gemaakt wordt verwezen naar het hoofdstuk 'Geraadpleegde bronnen en literatuur'.

3. *Opstellen archeologische verwachting*

Door alle uit voorgaande stappen verkregen informatie te analyseren en te interpreteren, kan een verwachtingsmodel worden opgesteld voor het betreffende plangebied. Daarin wordt aangegeven welke delen van de onderzoekslocatie een hoge, middelhoge, dan wel lage archeologische verwachtingswaarde hebben. Op basis van dit model wordt een advies gegeven over het te volgen vervolgtraject: geen verdere actie, beschermen of aanvullend onderzoek. In dit specifieke geval is het doel van het onderzoek het opstellen van een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart. Op basis van het bureauonderzoek worden twee kaarten gemaakt: een van de ruimtelijke ontwikkeling van Cadzand-dorp en een van de bekende archeologische en cultuurhistorische waarden. Vervolgens wordt een kaart gemaakt met daarop de archeologische verwachting. Deze verwachting wordt getoetst aan het bestemmingsplan, waarna de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart kan worden opgesteld.

2.3 Resultaten

2.3.1 Onderzoekskader

Het bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van de herziening van het bestemmingsplan van Cadzand–Dorp¹. Het onderzoek omvat de dorpskern van Cadzand–Dorp en een deel van de uitvalswegen. De gemeente Sluis wil een aantal bestemmingsplannen die betrekking hebben op historische kernen herzien. Eén van deze kernen is Cadzand–Dorp. Het accent in dit nieuwe bestemmingsplan ligt op het bevestigen en regelen van het huidige gebruik, het waarborgen en zo mogelijk verbeteren van het woon- en leefklimaat en bestaande ruimtelijke kwaliteiten in de kern. Daarnaast wordt wat betreft bestemmingsregeling/ -methodiek aangesloten op recente plannen voor andere kernen binnen de gemeente. De kaart behorende bij het voorlopige bestemmingsplan is opgenomen in bijlage 10.

Het bureauonderzoek omvat een beschrijving van de geologie, de archeologie, de historische ontwikkeling en het huidig gebruik van het onderzoeksgebied.

2.3.2 Bekende gegevens van Cadzand–Dorp

Geologie

Om een uitspraak te kunnen doen over de geologie van Cadzand–Dorp moet eerst in een ruimer kader naar de ontstaansgeschiedenis van Zeeuws-Vlaanderen worden gekeken (zie afbeelding 5). De geologische ontwikkeling van Zeeland is in grote mate bepalend geweest voor het begin van het ontstaan van menselijke bewoning in het gebied. De invloed van de zee is hierbij altijd een belangrijke factor geweest. Daarom zal hieronder de daarmee verband houdende landschapsvorming besproken worden.

De genese van het Zeeuwse landschap begint in het Pleistoceen (2,3 miljoen tot 10.000 jaar geleden) en wordt gekenmerkt door een afwisseling van koude en warme perioden, ook wel glacialen en interglacialen genoemd. Tijdens de laatste koude periode van de laatste ijstijd (het *Weichselien*, ca. 70.000-10.000 jaar geleden) werden pleistocene afzettingen gevormd, bestaande uit eolische – door de wind afgezette – dekzanden. Het betreft hier de zogenaamde Formaties van Twente, opvallende dekzandruggen die ten gevolge van de overheersend zuidwestelijke wind, gevormd werden. In Zeeuws-Vlaanderen dagzoomt het dekzand terwijl in het noorden van Zeeland het dekzand zich op meer dan 16 m –mv bevindt. In dit opzicht hebben Zeeuws-Vlaanderen en Zeeland op landschappelijk gebied een verschillende ontwikkeling gekend.

Aan het begin van het Holoceen lag de zeespiegel op ongeveer 45 meter beneden NAP. Door de temperatuurstijging smolten de landijskappen en begon de zeespiegel te stijgen. Door de hiermee samenhangende stijging van de grondwaterstand en de stagnatie van de afwatering van het achterland, breidde zich in de loop der tijd een moerasvegetatie uit die vorming van veen, het zogenaamde Basisveen, tot gevolg had. Het tijdstip waarop de vorming van deze veenlaag begon, verschilt aanzienlijk per regio en is afhankelijk van de hoogte van het pleistocene oppervlak.

Na 3300 voor Chr. begon op grote schaal de vorming van strandwallen voor de Zeeuwse kust. Deze natuurlijke barrière werd alleen onderbroken door de Schelde, die in deze periode op de plaats van de huidige Oosterschelde haar weg naar zee zocht. Er kwam een einde aan de mariene klei-afzettingen. Hierdoor raakte het getijdenbekken van de open zee afgesloten en slibde dicht, hetgeen de afwatering van het gebied niet ten goede kwam en uiteindelijk resulteerde in de

¹ Bestemmingsplan, Sluis, kom Cadzand, RBOI, december 2004

vorming van veen op grote schaal. Dit veen wordt Hollandveen genoemd wanneer het ongeveer tussen 3300 en 500 voor Chr. is ontstaan. In het hogergelegen zuiden van Zeeuws-Vlaanderen begon de veenvorming pas rond 1000 voor Chr. (late bronstijd), waardoor het veenpakket daar veel dunner is. Het veen breidde zich met de stijgende zeespiegel steeds landinwaarts uit en plaatselijk is de veengroei doorgegaan tot in de laat Romeinse periode (ca. 400 na Chr.).

Vanaf ca. 600 voor Chr. nam geleidelijk de invloed van de zee op het veengebied weer toe. Er kwamen steeds meer openingen in de strandwallen en de zee zocht opnieuw haar weg door het veenlandschap. Hierdoor werden de vaak hoog opgegroeide veengebieden beter ontwaterd, waardoor het vanaf de late ijzertijd geschikt werd voor bewoning. Daarnaast versnelde de mens deze ontwatering van het veen door de aanleg van greppels en sloten. De natuurlijke afwatering en de menselijke inbreng stimuleerde echter ook de inklinking van het veenpakket.²

Onder meer door de daling van het veen kreeg de zee wederom vat op het gebied en raakten grote delen van Zeeland opnieuw overstroomd. Het binnendringen van de zee in het veen gebeurde vaak langs al bestaande afwateringsgeultjes waardoor diepe geulen in het dekzand uitgescheurd werden. Dit gebeurde voor het eerst tussen 400 en 700 na Chr. tijdens de Duinkerke II-transgressiefase. Gedurende deze transgressies werd het Hollandveen op vele plaatsen weggespoeld. Voor de tweede keer ontstond een groot getijdenbekken met geulen, platen, slikken en schorren. De kreken werden daarna opgevuld met mariene, hoofdzakelijk zandige, sedimenten die behoren tot de Afzettingen van Duinkerke.³ Hierdoor ontstond het gebied dat we nu kennen als 't Zwin. Het zeewater stroomde tot aan het zandplateau van Thourout waar later, in de Karolingische tijd, Brugge ontstond. De zeearm, waarin als droge plekken de eilanden Wulpen en Cadzand lagen, verlandde geleidelijk.

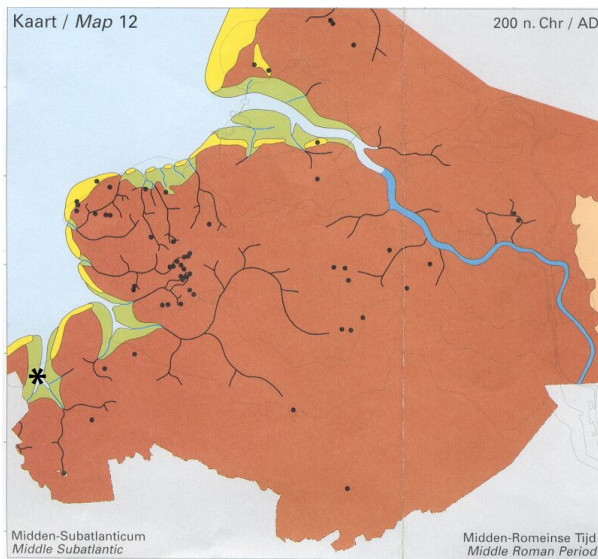
In de gebieden rond de zandige kreken werd het veen niet of nauwelijks geërodeerd, maar werd het bedekt door mariene, veelal kleiige sedimenten. Vanaf 500 na Chr. ontstonden in het Zeeuwse landschap zogenaamde "inversieruggen". Er ontstonden nieuwe getijdengeulen waardoor de reeds bestaande oude geulen begonnen te verlanden en minder inklonken dan de rest van het veengebied. Het zijn precies deze hogergelegen locaties die vanaf de Karolingische periode (vanaf ca. 750 na Chr.) een aantrekkelijke plek voor bewoning vormden. Hoewel op enkele kreekruigen bewoningsresten uit de 6^e eeuw zijn aangetroffen, werd het schorrenlandschap pas vanaf het eind van de 8^e eeuw, en dan nog veelal tijdelijk, vanaf de hoger gelegen delen in gebruik genomen.

De mariene afzettingen die behoren tot de Afzettingen van Duinkerke worden onderverdeeld in vier fasen: Duinkerke 0 t/m Duinkerke III, waarvan de eerste twee fasen vóór de Romeinse tijd zijn afgezet en de laatste twee fasen ná de Romeinse tijd. De Duinkerke 0-afzettingen (1.600-1.100 voor Chr.) en Duinkerke I-afzettingen (500 voor Chr.-200 na Chr.) komen in Zeeuws-Vlaanderen beperkt voor aan de kust en zijn in latere perioden verspoeld.

In de loop van de 10^e eeuw begon de zee opnieuw een grotere invloed uit te oefenen op het landschap en nam de overstromingsfrequentie van het schorregebied tijdens stormen weer toe (zie afbeelding 4). Maar ook de menselijke bewoning begon zich langzamerhand uit te breiden. Als beschermingsmaatregel tegen het wassende water werden op grote schaal dijken aangelegd. Door de toenemende bedijkingen werd het zogenaamde 'stormkombergingsgebied' achter de zeegaten verkleind, waardoor bij hoge waterstanden en stormen het water hoog tegen de dijken werd opgedreven. Onder invloed van het Christendom en zijn abdijen werd het natuurlijke, woeste landschap 'in cultuur' gebracht en werden op grote schaal veengebieden ontgonnen. Hierdoor verdween het veenmoeras helemaal uit het kustlandschap. De grootschalige

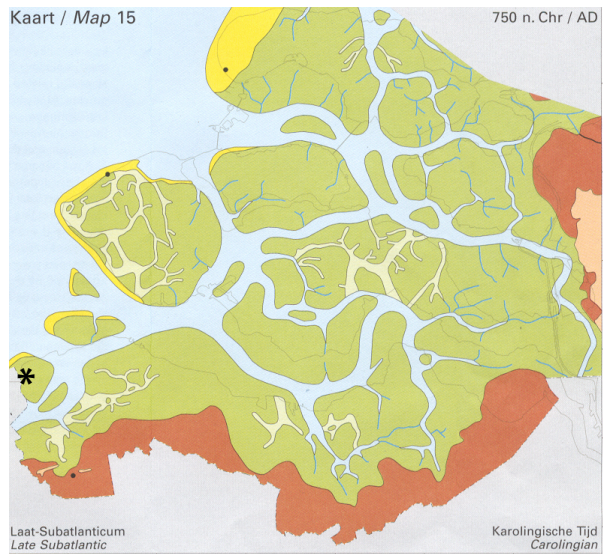
² Vos P.C. en van Heeringen R.M., 1997, p. 65.

³ H+N+S Landschapsarchitecten, 2003, p.174-175.

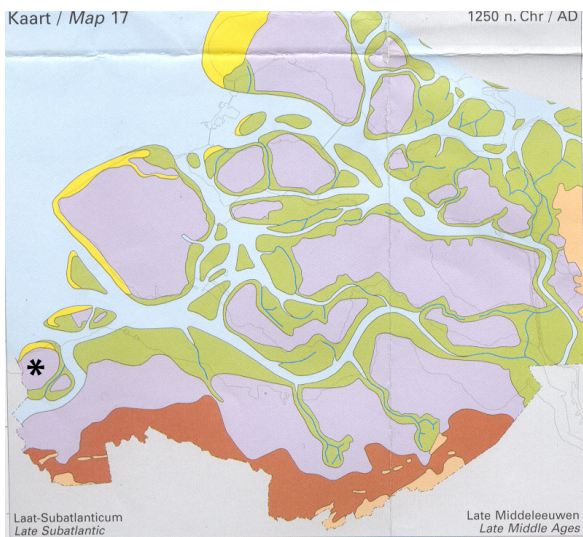
Afbeelding 2a: Zeeland in de Romeinse tijd

* = Cadzand-Dorp

Afbeelding 2b: Zeeland in de Karolingische tijd.

* = Cadzand-Dorp

Afbeelding 2c: Zeeland in de late Middeleeuwen

= Cadzand-Dorp

*

Paleogeografische reconstructies
Palaeogeographic reconstructions

Noordzee, zeegaten en getijgeulen
North Sea, tidal inlets and tidal channels

Rivieren: zoet en zoet/brak water; afgedamde zeearmen en kanalen (kaart 20)
Rivers: fresh and fresh/brackish water; dammed tidal basins and canals (map 20)

Strand en duinen
Beach and dunes

Getijdegebied: ondiep subgetijde-gebied (niet droogvallende platen), intergetijde-gebied (wadplaten / slikken) en supragetijde-gebied (kwelders / schorren)
Tidal area: shallow subtidal environments (permanently submerged shoals), intertidal environments (tidal shoals and flats) and supratidal environments (salt marshes)

Kaarten / Maps 2-20

Getijgeul inversieruggen in het kweldergebied
Tidal-channel inversion ridges in salt-marsh area

Lagunes, brakwatermeren
Lagoons, brackish ponds

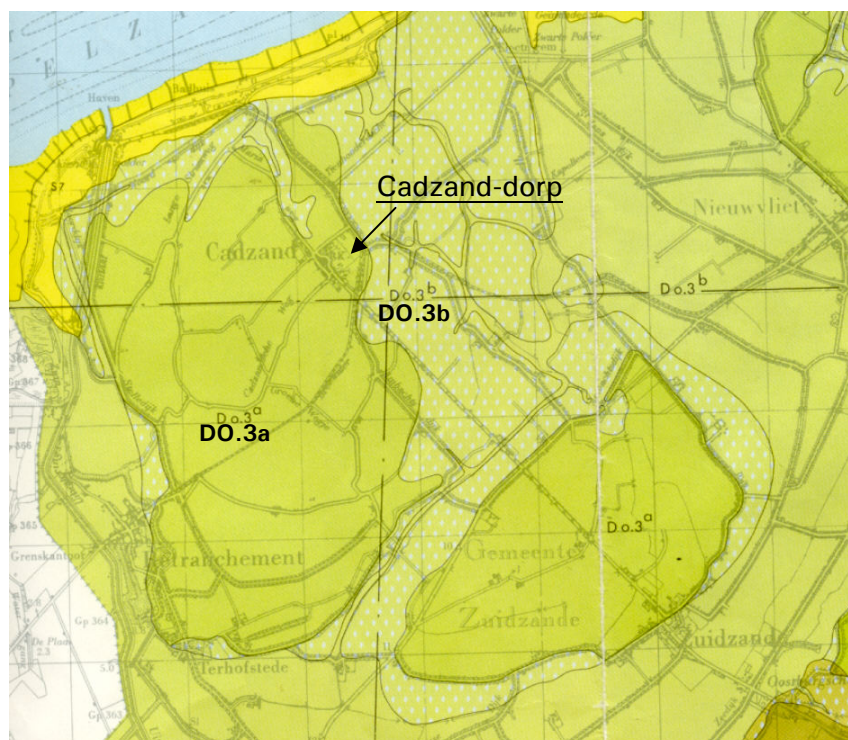
Kustveenmoeras
Coastal peat bog

Hogere gronden: Pleistocene zand aan maaiveld
Higher grounds: Pleistocene sand at the surface

Bron: Vos en Van Heeringen, 1997.

veenontginningen en de kunstmatige afwatering via dijken en sluisen zorgden voor een steeds groter wordende niveauverhoging van het bodemoppervlak.

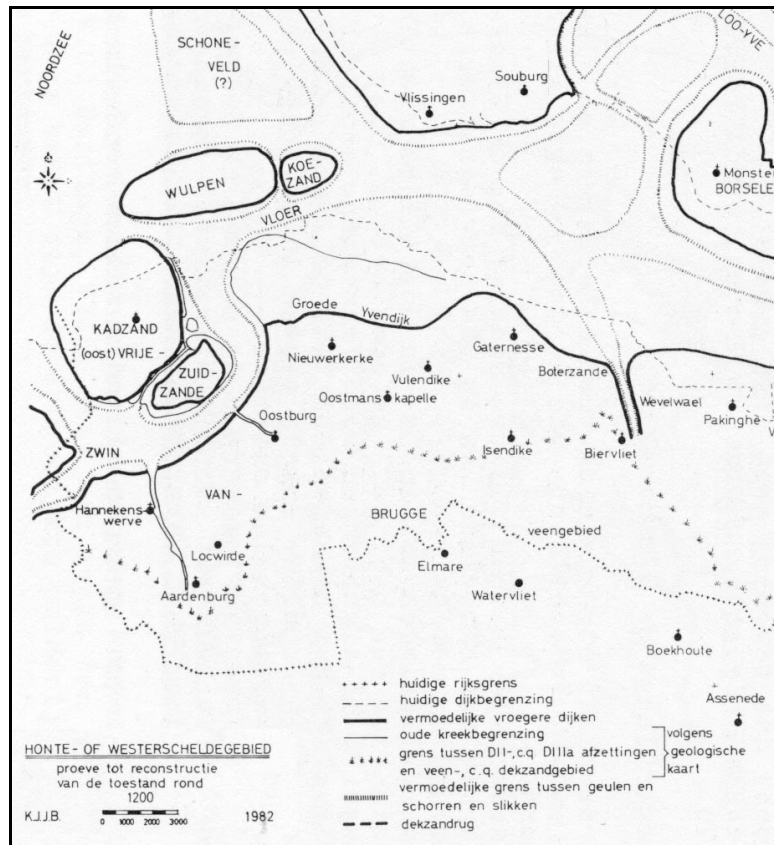
De intensieve exploitatie van het veengebied en de verslechtering van het klimaat maakten dat vanaf de 14^e eeuw de zee opnieuw kon toeslaan en dat het Zeeuwse land door diverse stormvloedengeteisterd werd. Zo zijn de Duinkerke IIIb-afzettingen – bodemkundig ook wel Nieuwland genoemd - ontstaan vanaf ca. 1350, tijdens een lange periode van hevige overstromingen. Door de stormvloedenvan 1375-76 werd o.a. de Braakman sterk vergroot. Bij de Sint-Elisabeth's vloedenvan 1404 en 1421 en de reeks van overstromingen tussen 1509 en 1594 gingen geheel Noord-Beveland, het oosten van Zuid-Beveland en het Land van Saaftinge verloren. Het Hollandveen, de Duinkerke-afzettingen en het dekzand werden op vele plaatsen opgeruimd, geërodeerd en soms tot meer dan 30 m –mv ingesneden. De langzame dichtslibbing van 't Zwin bij Sluis bleek, ondanks een verbetering van de veiligheid, vooral nadelige gevolgen te hebben, omdat de open verbinding met zee verloren ging. Ook de latere overstromingen en de militaire inundaties van 1583/84 hebben veel invloed gehad op de samenleving in en de topografie van Zeeuws-Vlaanderen. Door het verder in- en aandijken werd uiteindelijk het huidige landschap geschapen. Het smalle duincomplex bij Cadzand en Nieuwvliet is vermoedelijk pas tegen het einde van deze gehele ontwikkeling ontstaan. Het is zeker dat deze duinen na 1350, ten dele wellicht pas na 1600, zijn ontstaan.

Afbeelding 3: uitsnede geologische kaart van Zeeuws-Vlaanderen, Westblad.

Cadzand–Dorp is gelegen op het voormalige eiland van Cadzand dat ontstond als opwassen, schorren, van de kreekafzettingen uit de periode Duinkerke IIIa (DO.3a op de kaart, afbeelding 3). Deze Duinkerke III-afzettingen op de Zeeuwse eilanden worden bodemkundig ook wel Nieuwland genoemd en zijn ontstaan tijdens lange perioden van hevige overstromingen tussen 500 en 700 na Chr. Met het bedijken van dit gebied werd het land geschikt voor bewoning. Op afbeelding 4 is de situatie rond 1200 te zien. Cadzand, Zuidzande, Wulpen en Koezand zijn afzonderlijke eilandjes. De eilanden zijn ontstaan in een brede, diepe baai, het Zwin. Oorspronkelijk heette deze

baai niet het Zwin, maar Sincfal. Vermoedelijk bestond deze inham al in de 8^e eeuw.⁴ De ontstaansgeschiedenis van de eilandjes is moeilijk te achterhalen. Het eiland Wulpen wordt voor het eerst genoemd in 1049, maar bestond mogelijk al rond 900. Koezand is in 1237 nog een onbedijkte opwas.

Afbeelding 4: de situatie van het Westerscheldegebied omstreeks 1200.
Bron: Brand, 1983. Kadzand = Cadzand-Dorp

In een volgende overstromingsperiode tussen 1250 en 1530 werden ten noorden van Cadzand kreekafzettingen uit de periode Duinkerke IIIb (DO.3b) ontwikkeld. De rivierarm het Zwin, die aan de oostkant van het toenmalige eiland Cadzand in zee stroomde, slibde door voortschrijdende verlandings dicht tussen het vaste land en het eiland. Omstreeks 1750 was Cadzand geheel opgegaan in het vaste land.

Op de geologische kaart is eveneens te zien dat zich ten noordwesten van Cadzand een inbraakgeul heeft bevonden (DO.3b). Mogelijk heeft deze geul gefungeerd als vaarweg naar Cadzand-Dorp.

Bij de geologische kaart behoren ook profielen. Op een van deze profielen (A) is de opbouw te zien ter plaatse van Cadzand. Hieruit blijkt dat het pakket van Duinkerke IIIb ca. 18 meter dik is. Hieronder bevindt zich de formatie van Twente.

Op de bodemkaart in Archis is de kern van Cadzand-Dorp niet gekarteerd. Op basis van de ondergrond in de omgeving van Cadzand wordt geconcludeerd dat de bodem onder Cadzand

⁴ Henderikx 1995, p. 75.

bestaat uit zeeleiggronden van het type kalkrijke poldervaaggronden met zware klei (Mn45A).⁵

Op de grondwatertrapkaart in Archis is de kern van Cadzand–Dorp ook niet gekarteerd, maar de bodem wordt verondersteld weinig af te wijken van de waarden in het direct omliggende gebied.⁶ De grondwatertrap in de omliggende ondergrond bevindt zich in schaal VI. Hierbij is de gemiddeld hoogste grondwaterstand 40-80 cm beneden huidig maaiveld en de gemiddeld laagste grondwaterstand > 120 cm beneden huidig maaiveld.⁷

Op grond van voorgaande geologische geschiedenis kan reeds een verwachting worden opgesteld voor het aantreffen van archeologische resten. In de verschillende landschappelijke situaties zal de mens zich namelijk slechts op een aantal gunstige locaties vestigen. De top van het veenpakket bevond zich toen nog ruim boven het zeeniveau en was, als hoogste deel van het landschap, interessant als vestigingsplaats. In verband met de mogelijkheden van transport, dat vooral over water plaatsvond, zijn de meeste nederzettingen, in de ijzertijd en later, langs de randen van oude kreken gelegen. Een groot deel van deze nederzettingen is naderhand overstroomd en sommige zelfs volledig weggespoeld. In de Romeinse tijd was een vergelijkbaar nederzettingsspatroon gebruikelijk. Bovendien ging men zich in de Romeinse tijd ook in het veengebied vestigen (zie afbeelding 3). Het veenpakket, dat al slechts beperkt ontwikkeld was bij Cadzand, is geheel verspoeld. Resten uit de ijzertijd/ Romeinse tijd worden dan ook niet verwacht in Cadzand–Dorp en nabije omgeving. Door de Duinkerke II en III-transgressies ontstond een zeearm waarin door opwassen verschillende eilanden, waaronder het eiland van Cadzand ontstond. Het “eiland van Cadzand” wordt voor het jaar 1000 nog niet vermeld. Waarschijnlijk zijn hier de eerste bedijkingen pas aangebracht, nadat de post-Karolingische transgressie (Duinkerke IIIa) het land meer opgehoogd had (mogelijk in de 11^e eeuw). Op basis van de geologie zijn derhalve in Cadzand–Dorp en nabije omgeving resten vanaf de 11^e eeuw te verwachten.

Prehistorie-Romeinse tijd

De oudste bewoningssporen die in Zeeuws-Vlaanderen aanwezig zijn, dateren uit het Paleolithicum (tot 8000 v. Chr.).⁸ Op het strand van Cadzand–Bad worden veel haaiantanden teruggevonden. Het zijn tanden van diverse soorten haaien die dateren uit verschillende tijdvakken (Eoceen t/m Pliocene). Ook spoelen er fossiele stukken bot van diverse andere diersoorten aan. Verder zijn diverse vuursteenafslagen en –werktuigen uit het Paleolithicum, Mesolithicum en Neolithicum gevonden. Die worden door zeestromingen uit diepe geulen van de Westerschelde losgespoeld, met de sterke stroming meegevoerd en op het strand geworpen. Uit de prehistorie zijn geen vondsten in en nabij Cadzand–Dorp bekend. Prehistorische vondsten zijn, voor zover zij aanwezig zijn geweest, nagenoeg alle verspoeld. Enkele paleolithische en mesolithische vuurstenen werktuigen zijn in de jaren '60 van de vorige eeuw op het strand van Cadzand gevonden (Archis waarn.nrs. 40876, 40878, 236161).

Hetzelfde geldt voor de vroegste periode uit de geschiedenis. Op het strand bij de monding van het Zwin zijn slechts enkele Romeinse aardewerkvondsten gedaan, waaronder een *imbrex* (dakpan/vorstpan; Archis waarn.nr. 16109). Aardenburg was in de Romeinse tijd een belangrijke nederzetting en versterking.

⁵ Archis, 2005, raadpleging: Bodem (c) Alterra.

⁶ Informatie Provincie Zeeland: de waarden voor Cadzand–Dorp zijn bepaald aan de hand van pijlbuismetingen ter hoogte van de Berghoeve aan de Mariaweg. De hoogste waarde is 0.90 m +NAP en laagste waarde is 1,30 m -NAP.

⁷ Archis, 2005, raadpleging: Bodem, grondwatertrap.

⁸ Schute, 1998: 12.

Late Middeleeuwen (12^e-15^e eeuw)

De eerste schriftelijke aanwijzingen voor menselijke bewoning in de Vlaamse kustvlakte dateren uit de 8^e eeuw. In de uit 941 daterende *Liber traditionum* van de Sint-Pietersabdij te Gent werden de schenkingen opgetekend vanaf de 8^e eeuw. De schenkers waren van adellijke afkomst en droegen een deel van hun bezit aan de abdij over. In de kustgebieden betrof het voornamelijk moerassige weidegronden die door schapen begraaasd konden worden.

Voor de *pagus Rodanensis*, het gebied ten oosten van het Zwin, wordt al in 794 als schenking de terp Cumbingascura (Commerswal) vermeld.⁹ Commerswal bevindt zich ten noordwesten van Oostburg. Het is een beschermd archeologisch monument. Archeologische inspectie leverde materiaal uit de 10^e of 11^e eeuw op. De terp, met een diameter van 20 meter, zal een eenvoudig type van houten "scura" (schuur, schapestalle) gedragen hebben.

Vanaf de 9^e eeuw kregen de gehele Noordzeekust en Engeland te maken met aanvallen van de Noormannen. De Vikingen waren ook zeer actief in en rond het Sincfal – het latere Zwin, waaraan de nog onbedijkte opwas gelegen was. Uit historisch en archeologisch onderzoek is gebleken dat men zich zowel in Friesland als in Vlaanderen tegen hen beschermde door de aanleg van ringwalburgen. Deze werden aangelegd vanaf de tweede helft van de 9^e eeuw. De ringwalburgen waren grote ronde terreinen die werden omgeven door een gracht en een wal. Bij een aanval door de Noormannen kon men zich in de burg terugtrekken. In Zeeland zijn vijf ringwalburgen aangelegd: Middelburg, Oost-Souburg en Domburg op Walcheren, Burgh-Haamstede op Schouwen-Duiveland en Oostburg in Zeeuws-Vlaanderen. De eerste vermelding van Oostburg dateert uit 949. Het is aannemelijk dat Oostburg in de 11^e eeuw een aanzienlijke nederzetting was en fungeerde als zowel kerkelijk als grafelijk centrum.

Het grootste deel van het tegenwoordige West Zeeuws-Vlaanderen behoorde in de 10^e/11^e eeuw tot het Vrije van Brugge, een burggraafschap van de graaf van Vlaanderen, dat ontstond in de 11^e eeuw bij de verandering van administratieve indeling. Ook Oostburg behoorde tot het Vrije van Brugge. In het laatste kwart van de 12^e eeuw is dit Vrije verdeeld in de ambachten Oostburg, Aardenburg en IJzendijke. Oostburg ontwikkelde zich tot een kleine stad binnen het ambacht. De plaats werd een handelsnederzetting en in de 13^e eeuw had Oostburg stadsrechten.¹⁰

Het eiland van Cadzand is in de late Middeleeuwen ontstaan uit een kleine kern waartegen telkens weer poldertjes werden aangedijkt.¹¹ Het eiland werd omstreeks 1000 bedijkt en was hiermee geschikt voor bewoning. De schorren buiten de dijken vormden toen een uitgestrekt weidegebied, waarop schapen van de grootgrondbezitters graasden.

Binnen de gewonnen polders ontstonden de eerste nederzettingen. Dit waren gehuchten van een paar huizen of verspreid liggende huisterpen of wierden. Dit zijn bewoonde aarden verhogingen in het vlakke landschap waar kans op overstroming aanwezig was. In Archis staan verscheidene waarnemingen uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd met name ten noorden van Cadzand–Dorp aangegeven en één waarneming ten zuidwesten van de dorpskern, waarvan meerdere al een monumentstatus hebben gekregen (zie afbeelding 6). Zoals blijkt uit de ligging van de waarnemingen lag de vroegste bewoning in en bij Cadzand verspreid aan of in de buurt van een doorgaande weg, de latere Mariaweg. De oudste bewoning van het eiland bevindt zich vermoedelijk in de richting van Cadzand–Bad ten noorden van Cadzand–Dorp. Hier zou volgens een niet nader verifieerbare vermelding een laatmiddeleeuws (1050-1250 n Chr.) dorpje gesticht zijn omstreeks 1100 met mogelijk de vroegste kerk van het eiland Cadzand.¹² Dit dorpje is

⁹ Gottschalk, 1983, 15-18.

¹⁰ Ibidem, 104.

¹¹ Gottschalk, 1983, 19.

¹² Archis, 2005: waarn.nr. 20529/AMK-nr. 2341.

volgens de Archis-beschrijving in 1150 verspoeld, maar zou pas in de 15^e eeuw zijn verlaten. Deze informatie uit Archis is zeer onduidelijk en roept vragen op. Op basis van de archeologische vondsten worden de aan of nabij de Mariaweg verspreid liggende huisterpen of wierden, waaronder de Elzenhof en de Berghoeve, in de late Middeleeuwen gedateerd.¹³

De naam Cadzand wordt voor het eerst vermeld in 1111/15. Cadesand is de oude benaming voor Cadzand, kade betekent lage dijk. Toen al zal hier een oud kadestelsel aanwezig zijn geweest. De oudste poldervermelding dateert van 1138 en 1153. De inpoldering van Cadzand behoren tot de oudste van West-Europa. Tot de oudste polders op Cadzand worden de Oudelandsche polder, de Kievittepolder, de Strijdersgatpolder, de Tienhonderd polder en de Vierhonderd polder gerekend (zie afbeelding 5). De inpoldering bestond uit het offensief bedijken of afdammen van stroomgeulen en bedijken van aan- en opwassen. De Oudelandse polder werd omsloten door de Ambachtsdijk in het oosten, de Zanddijk in het zuiden, de Inlaagdijk in het westen en de Noorddijk in het noorden.¹⁴ Vanuit de Oudelandse polder, waar Cadzand-Dorp in ligt, werden aangrenzende schorren ingepolderd. De inpoldering, omkading van stukken schor, geschiedde met kleine stukken tegelijk.

Tot de 11^e eeuw werden de schorren gebruikt als schaapsweiden. Na de inpoldering en ontwatering van het gebied werden de weiden geschikt gemaakt voor de runderteelt. Op verlande kreken kon graan worden verbouwd. Vanaf de 12^e eeuw werden de polders ook wel als bouwland gebruikt voor de meekrap waar verfstof van gemaakt kon worden.

In de 13^e eeuw was de omvang van het eiland van Cadzand ongeveer gelijk met die van de huidige Oudelandsche polder. Zowel de Oudelandsche polder als de ringdijk hebben hierdoor een hoge cultuurhistorische waarde. De dijkes werden reeds in de Middeleeuwen veelal afgegraven voor de veen- en zoutwinning en opnieuw bedijkt (o.a. 1399, 1402 en 1415). Cadzand-Dorp is dan de hoofdplaats van het 'Land van Cadzand', een van de oudste dorpen van Zeeuws-Vlaanderen. Sinds de 13^e eeuw heeft Cadzand-Dorp een geconsolideerde positie op het eiland. In 1227 was er reeds sprake van een dorpskern met een Onze Lieve Vrouwe kerk (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden).¹⁵ De abdij van St.-Baafs te Gent had er een tiendschuur waarin de tienden (belasting: 1/10 van de oogst) werden opgeslagen, bezat er patronaatsrecht en had in de omgeving veel land in eigendom. De ligging van de tiendschuur is niet bekend.

Vermoedelijk heeft in de omgeving van Cadzand het kasteel Gravestein of Grevestein gestaan. Er zijn geen gegevens over de stichtingsdatum, de juiste plaats en de vorm van het gebouw. De informatie over Gravestein is afkomstig uit het boek van Van den Broecke. De auteur vermeldt geen bronnen. Er moeten daarom vraagtekens worden gezet bij de betrouwbaarheid van de informatie. In de 9^e eeuw zou een aantal goederen op het eiland Cadzand door Liderick, de Forestier van Vlaanderen, geschonken zijn aan een lers geslacht. De nieuwe eigenaren hebben hier vervolgens een kasteel laten bouwen. Bij de overvallen van de Noormannen zou het kasteel zijn verwoest. Later zou een nakomeling van de toenmalige kasteelheer de burcht hebben herbouwd. De burcht Gravestein lag volgens v.d. Broecke aan de oostelijke rand van het eiland Cadzand, tegenover het verdronken dorp Croxhoeke. In deze omgeving ontstond later het dorp Nieuwvliet. In 1794 werden de resten van het kasteel verwoest.¹⁶ Kastelen bestonden evenwel niet in de 9^e eeuw, maar komen pas in de late Middeleeuwen op. In de 9^e eeuw was er sprake van een bijzonder fenomeen, namelijk ringwalburgen. De ringwalburgen in Middelburg, Burgh-Haamstede, Oostburg, Oost-Souburg en Domburg werden in hun oorspronkelijke hoedanigheid

¹³ Archis, 2005: waarn.nrs. 20522, 20523 Elzenhof, 20528 Berghoeve, resp. AMK-nrs. 2337, 2338, 2340.

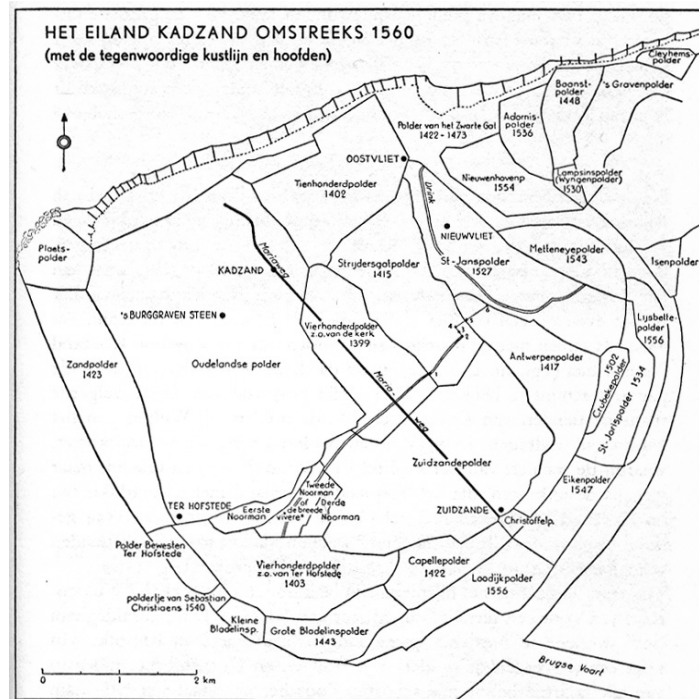
¹⁴ Op basis van de Historische Atlas van Zeeland uit 1909.

¹⁵ Archis, 2005: AMK-nr. 13464 dorpskern, waarn.nr. 21016 OLV kerk, *Encyclopedie van Zeeland*, deel I, lemma Cadzand.

¹⁶ Van den Broecke 1978, p. 304.

gebruikt als tijdelijke vluchtburchten. Op afbeelding 5 ("het eiland Kadzand omstreeks 1560") staat 's Burggravensteen ingetekend ten zuidwesten van Cadzand–Dorp. Dit is een andere locatie dan de locatie die Van den Broecke noemt. Het is de vraag of hier hetzelfde kasteel bedoeld wordt.

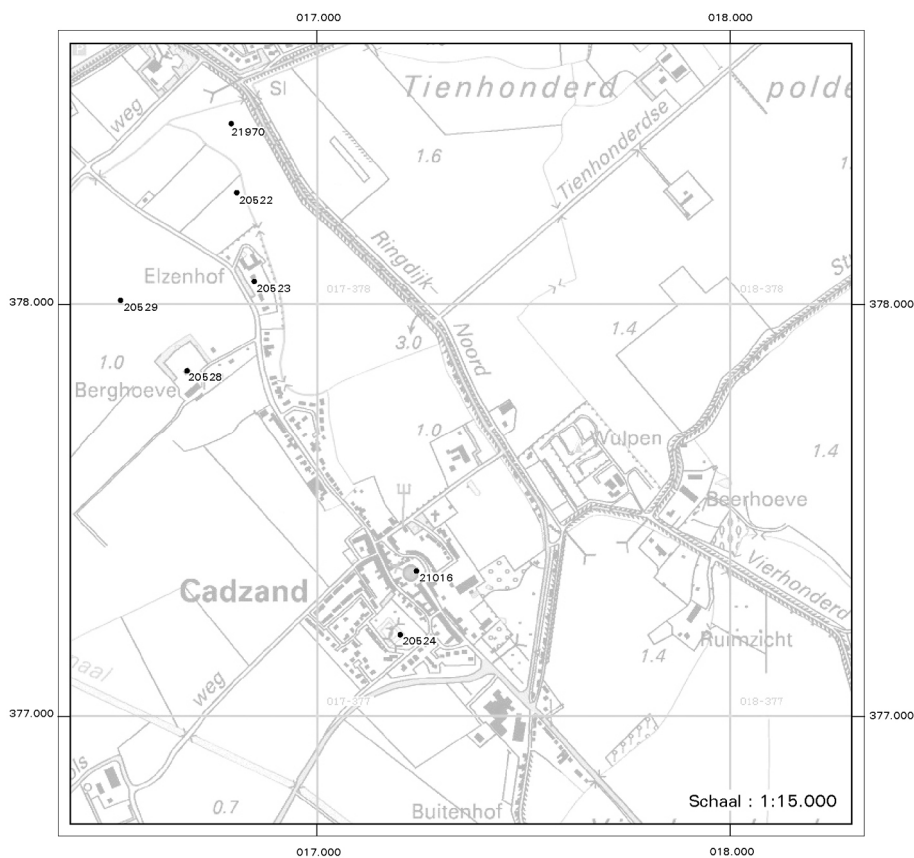
Afbeelding 5: de inpolderingen van Cadzand. Bron: Gottschalk, 1983.
De Kievittepolder staat niet op de kaart. Deze polder ligt ter hoogte van Cadzand–Bad.
Kadzand = Cadzand–Dorp.

De Mariakerk is wellicht gesticht door de Gentse Sint-Baafsabdij en wordt in 1111/1115 voor het eerst in schriftelijke bronnen genoemd. Vermoedelijk stond er een houten voorganger, een kapel van omstreeks 1100. Er zijn geen gegevens bekend over deze kapel en over de precieze stichtingsdatum van de Mariakerk. De zuidelijke beuk van de kerk dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 13^e eeuw, de noordelijke uit de periode 1300-1325. In 1607 werd de kerk gedeeltelijk gerestaureerd. De noordelijke beuk bleef een ruïne tot de vergroting van de kerk in 1641. De toren werd vanwege instortingsgevaar in 1677 afgebroken en vervangen door een dakruitertje. Vanaf 1929 werd de kerk grondig gerestaureerd, waarbij het dakruitertje plaats moest maken voor een tegen de kerk aangebouwde toren in renaissancestijl. Beschietingen brachten in 1944 de kerk zware schade toe. Na de Tweede Wereldoorlog vond opnieuw een restauratie plaats. In 1954 werd een nieuw klokkentorentje gebouwd. In 1963 werd een consistorie tegen de kerk gebouwd. Oorspronkelijk werd in en rond de kerk begraven. In de Franse tijd veranderde dit (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden).

Aan de zuidwestkant van Cadzand–Dorp ligt een omgracht terrein, een *moated site*, dat op de AMK gewaardeerd wordt als een terrein van archeologische betekenis (zie ook afbeelding 16, bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden). Een *moated site* is een omgracht terrein met een versterkt huis of een boerderij. Er zijn echter geen nadere gegevens bekend waaruit blijkt dat hier een kasteel heeft gestaan.¹⁷ Mogelijk heeft hier het kasteel

¹⁷ Archis, 2005: waarn.nr. 20524, resp. AMK-nr. 2339.

Gravenstein van Van den Broecke gelegen. Op de locatie is een waarderend booronderzoek uitgevoerd. Daarbij is 14^e-eeuws aardewerk aangetroffen. Er zijn geen funderingen gevonden. Op

Afbeelding 6: Archis-waarnemingen in en nabij Cadzand-Dorp. Bron: Archis, 2005.

de locatie heeft een bunker gestaan, die in 1955 is afgebroken.¹⁸ In de Vlaamse kustvlakte komen van oorsprong veel van deze zogenaamde "omwalde hoeven" voor. Bij deze boerderijen wordt het erf omringd door een gracht. Op het erf, dat afmetingen heeft van 30x30 tot 50x50 meter, staan verschillende gebouwen met elk een eigen functie. Het is niet geheel duidelijk wat de functie van de gracht was. In de literatuur worden er verschillende genoemd: statussymbool voor grotere boerderijen, ophoging van het terrein ter bescherming bij overstromingen, het binnenhouden van vee en het buitenhouden van mensen en drinkwaterreservoir voor het vee. Op de 16^e-eeuwse kaart van Pieter Pourbus zijn boerderijen te zien die bestaan uit groepjes vrijstaande gebouwen. Uit archeologisch onderzoek van 323 "sites met walgracht" is gebleken dat de boerderijen in oorsprong dateren uit de 13^e tot 15^e eeuw.¹⁹

Cadzand-Dorp is van oorsprong een ringdorp, of kerkringdorp, waarbij een straat in de vorm van een 'ring' het daarbinnen (vaak hoger) gelegen kerkhof met de kerk omsluit. De meeste andere dorpstraten komen op deze ring uit. In westelijk Zeeuws-Vlaanderen is Cadzand het enige dorp van dit type. De ring die de Mariakerk van Cadzand omsluit wordt gevormd door de Mariastraat en de Prinsenstraat. Eerstgenoemde werd aanvankelijk Mariaweg genoemd en vormt tevens een grote NW-ZO georiënteerde as die aan weerszijden op deze ring aansluit. Vandaag is dat de Badhuistraat in het noorden en de Zuidzandseweg in het zuiden. Het noordelijke deel van deze as loopt tot net ten zuiden van het dorpscentrum parallel aan de Ambachtsdijk. Aan de buitenzijde bezit de ring bebouwing. Op oude kaarten is geen bebouwing aan de oostzijde van de ring

¹⁸ Telefonische informatie mw. drs. N. de Visser van de SCEZ.

¹⁹ Van Cruyningen 2002, p. 56 e.v.

aanwezig. Het door de ring omsloten kerkhof werd vroeger in diverse dorpen begrensd door een gracht. Doordat in de loop van de tijd bebouwing ontstond langs de uitvalswegen, werd Cadzand–Dorp qua typologie een combinatie van een kerkringdorp en een wegdorp. Wegdorpen zijn ontstaan middenin de polder. Vaak was het centrum van het dorp een kruispunt van twee of meer polderwegen. Op afbeelding 9 (kaart 1856) is de kerkring duidelijk waar te nemen als belangrijke structuur. De situatie in 1909 (afbeelding 11b) laat zien dat Cadzand–Dorp naast kerkringdorp ook het karakter van een wegdorp heeft gekregen.

In 1398 werd de Inzete polder bedijkt. Hiervoor werden al de Even polder en Verse polder ingedijkt, jaartallen zijn niet bekend. In 1423 werd de Zandpolder ingedijkt. In 1497 werd de polder overspoeld, in 1498 werd de polder terug ingedijkt. Bij de indijking werd een deel van de vroegere Zandpolder als afzonderlijk deel ingepolderd: de Bewesten Ter Hofstedepolder. Deze polder werd in 1532 overspoeld en kreeg een nieuwe dijk aan de westgrens. Het noordelijke deel eveneens door een dijkbreuk in 1593, kreeg een nieuwe noordwestdijk. De Kerken of Plaatspolder werd in 1435 ingepolderd.

Het eiland werd vele malen door overstromingen en dijkdoorbraken getroffen (in 1404, 1446, 1497). Het overtollige water van een groot gedeelte van Cadzand en Zuidzand werd door een afvoerkanaal en twee sluizen in het Zwin geloosd.

Vanaf het begin van de 15^e eeuw wordt het Vrije van Brugge als vierde lid opgenomen in de Staten van Vlaanderen naast de steden Gent, Brugge en Ieper. Het Vrije was opgedeeld in verschillende ambachten. Het eiland van Cadzand werd gerekend tot het ambacht Aardenburg.

Nieuwe tijd (16^e-19^e eeuw)

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog kwam het gebied als het westelijk deel van Staats-Vlaanderen in handen van de Republiek der Verenigde Nederlanden en werd de van oudsher aanwezige band met Vlaanderen en het Vrije van Brugge verbroken. In 1580 tekent het Vrije van Brugge de Unie van Utrecht. In 1584 werd het met uitzondering van het zgn. Oost Vrije weer onder de Spaanse koning gebracht.

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog werden vele fortificaties in Zeeuws–Vlaanderen aangelegd. Op het eiland Cadzand werd ten zuidwesten van Cadzand–Dorp het Retranchement gebouwd. Deze grote verschansing werd aan het einde van het Twaalfjarig Bestand gebouwd met twee op circa 1 km afstand gelegen forten, namelijk het Oranje fort en het Nassau fort. Beide werden aan de oostzijde met elkaar verbonden door een bolvormige wal met drie bastions en aan de westzijde door een gebroken courtine. Het geheel werd Retranchement of Cassandria genoemd. Het dorpje Retranchement, met de kenmerkende bastions in de plattegrond, bestaat nog steeds. Het Fort Ter Hofstede dat in 1589 werd gebouwd, spoelde in 1603 grotendeels weg. Van het fort bleef slechts het noordoostelijk bastion over dat tot een redoute werd omgevormd; later Berchemredoute genoemd.

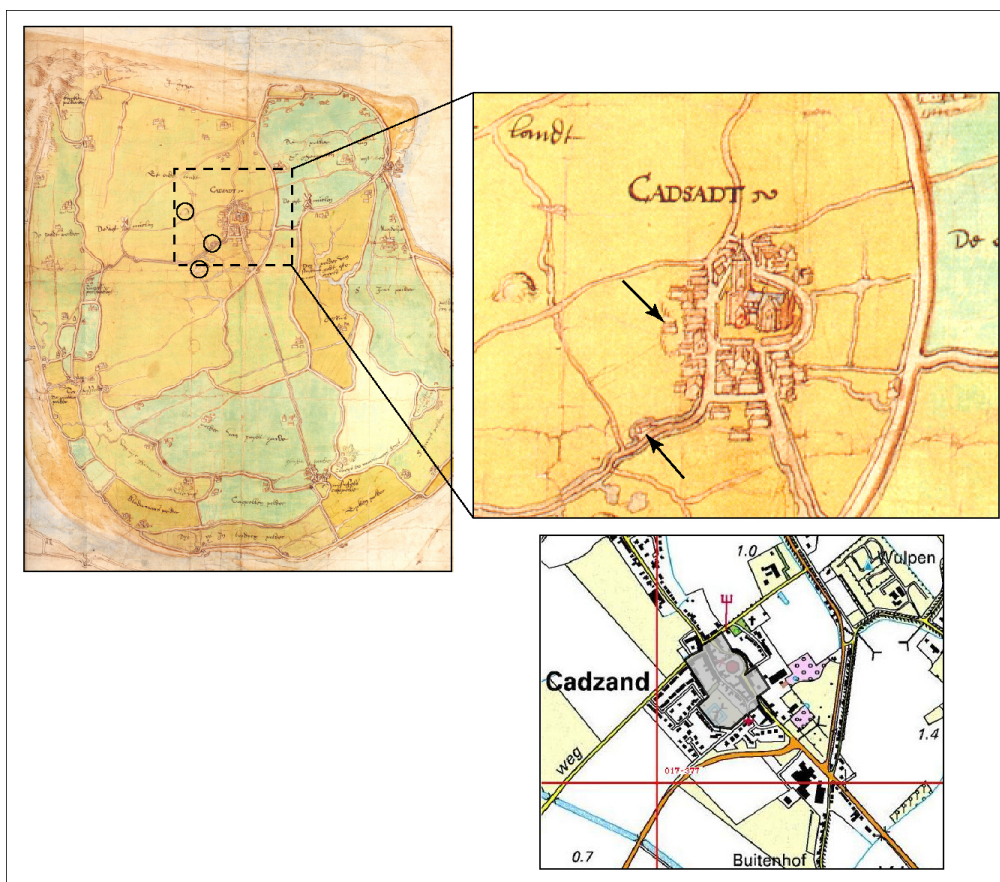
In 1604 veroverde Prins Maurits het Land van Cadzand en Sluis op de Spanjaarden. Bij de vrede van 1648 werd het Vrije van Brugge als generaliteitsland onderdeel van de Republiek, Staats-Vlaanderen.

Tijdens de Tachtigjarige opstand vonden vele militaire inundaties plaats, ook in West-Zeeuws–Vlaanderen. Hier werden in 1583 de dijken van Sluis doorgestoken. Het land van Cadzand is niet door de inundaties getroffen. Wel werd ook in deze periode het eiland vele malen door overstromingen en dijkdoorbraken getroffen (in 1530, 1570, 1624 en 1682).

In 1794 werd Staats-Vlaanderen door de Fransen ingenomen en in 1795 werd het bij het Haags Verdrag afgestaan aan de Franse Republiek onder Napoleon. Na de Franse tijd werd in 1814 de provincie Zeeuws-Vlaanderen gecreëerd. Toen in 1814 het Koninkrijk der Nederlanden werd gesticht, werd het toenmalige Staats-Vlaanderen in 100 districten verdeeld, waarvan het Land van Cadzand het 4^e district vormde. Na het einde van de Belgische Opstand (1830-1839) werd de landsgrens van 1664 (na het einde van de Tachtigjarige Oorlog) hersteld.

Historische geografie

Oude kaarten zijn een nuttige leidraad om inzicht te verkrijgen in de archeologische verwachtingswaarde van een gebied. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met de beperkingen die deze kaarten hebben. Vaak kloppen de verhoudingen niet en zijn de kaarten uit proportie.

Afbeelding 7: kaart van Pieter Pourbus uit 1578. Cadzand met Cadzand-dorp in uitsnede. De bergjes zijn omcirkeld en de (later) omgrachte terreinen zijn met een pijl aangegeven. Rechtsonder is de contour van Pourbus geprojecteerd op de huidige topografie. Bron: Stadsarchief Brugge, 2005.

Op de vroegst bekende historische kaarten, o.a. op die van Pieter Pourbus uit 1578 is Cadzand-Dorp met haar karakteristieken als ringdorp goed te zien (zie afbeelding 7). Op de uitvergroting zien we een centrale ring met dorpskerk in het midden, gelegen aan een doorgaande weg. De dorpskern vormt het snijpunt van uitvalswegen, die het dorp met de rest van het eiland verbindt. Te zien is dat de dorpsring niet volledig bebouwd is, zoals vaker in Zeeuwse dorpen. Ten zuiden van de kerk is wel een blok bebouwing aanwezig. Op de kaart van Pourbus vallen nog een paar zaken op: ten noorden van het dorp liggen wierden/terpen. Aan de Mariaweg ligt, tot op de kruising van wegen, een strook dorpsbebouwing met achterliggende erven. Het omgrachte terrein

aan de zuidwestzijde van de dorpskern (zie de beschrijving in de subparagraaf “Middeleeuwen”, bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden) is afgebeeld en ook het terrein ten westen van de dorpskern. Dit terrein is hier nog niet omgracht, dus het is niet zeker dat het hetzelfde huis betreft (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden). Ten westen en ten zuidwesten van het dorp staan bergjes ingetekend. Mogelijk zijn dit kasteelbergen. Op Walcheren en Zuid-Beveland zijn mottekastelen een opvallend en veelvoorkomend verschijnsel. In Zeeuws-Vlaanderen lijken ze niet veel voor te komen.

Aan de 16^e-eeuwse situatie, zoals wij die zien op de kaart van Pourbus, verandert in de loop van de tijd niet veel (zie bijlage 5). Cadzand-Dorp krijgt wel een uitbreiding die zich aan de Mariaweg en rondom de dorpskern manifesteert. Op kaarten uit de 17^e t/m de 20^e eeuw is te zien dat de bewoning zich nog steeds tot de 16^e-eeuwse begrenzing beperkt (zie afbeelding 8 t/m 11 en bijlage 2, 3, 4, en 5).

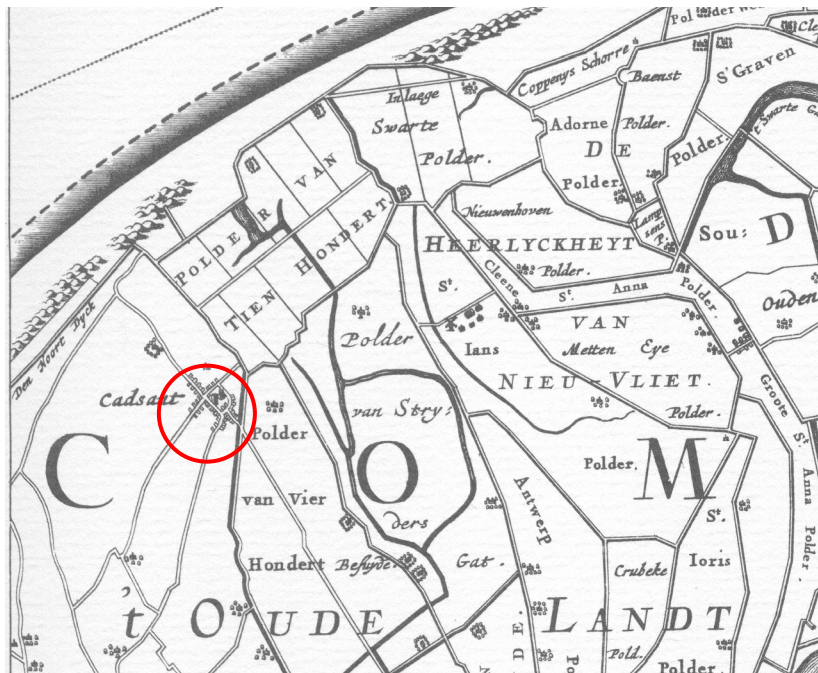
Op de kaart van Cadzand van Visscher Roman uit 1650 is de kerkring duidelijk te zien. De kerk staat ingetekend op deze kaart. De bebouwing in het dorp is beperkt tot de kerkring en de directe uitvalswegen. Er is geen omgracht terrein te zien op de kaart in de directe omgeving van de dorpskern. De kaart van Visscher Roman is niet erg gedetailleerd. Mogelijk was er wel een omgracht terrein aanwezig, maar staat dit niet op de kaart aangegeven. De bebouwing langs de uitvalswegen zoals aangegeven op de kaart komt niet overeen met de situatie op de eerste kadastrale kaart van 1832. Het is dan ook de vraag of deze bebouwing daadwerkelijk in 1650 aanwezig is geweest. Zeer waarschijnlijk is deze hier nooit aanwezig geweest. Ten noordwesten van de dorpskern staat wel een omgracht terrein weergegeven. Dit betreft de Berghoeve (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden).

Zowel op de kaart van 1856 als op die van 1866 (zie de afbeeldingen 9 en 10) staat het omgrachte terrein uit Archis weergegeven. Het blijkt achter de huizen gesitueerd te zijn. Dit gebied is later niet bebouwd geweest: de resten van het omgrachte terrein lijken binnen een landschappelijk kader (spreek tuinaanleg) onaangeroerd te zijn gebleven. Tevens staat op beide kaarten een tweede rechthoekige gracht aangegeven. Dit terrein bevindt zich direct naast het eerste, ten noordwesten ervan. Ook ten noordoosten van het dorp is een omgracht terrein weergegeven met daarin enkele gebouwen. Op beide kaarten is eveneens te zien dat de bebouwing van Cadzand zich beperkt tot de kerkring en de uitvalswegen.

Op de kaart van 1909 staat in de dorpskern van Cadzand maar één omgracht terrein weergegeven (afbeelding 11). Het tweede naastgelegen, omgrachte terrein staat niet op deze kaart. In het noordoosten van het dorp is een begraafplaats gelegen. Op de huidige kaart staat slechts een klein deel van de oorspronkelijke begraafplaats aangegeven als begraafplaats. Navraag bij de gemeente Sluis heeft geen informatie opgeleverd over de historie van de begraafplaats.²⁰ Het is dus niet bekend of de graven zijn geruimd, of dat de begraafplaats op de kaart uit 1909 wellicht te groot staat aangegeven. Oorspronkelijk, tot aan de Franse tijd, werd in en rond de kerk begraven. De ruimte rondom de kerk lijkt in de huidige situatie afgevlakt te zijn. Het is aannemelijk dat het kerkhof (deels) is geruimd. Onduidelijk is of en tot welke diepte de graven geruimd zijn.

Er zijn aanwijzingen dat zich in de omgeving van Cadzand-Dorp kasteelbergen of kasteelterreinen hebben bevonden. Op de 16^e-eeuwse kaart van Pourbus staan ten westen en ten noordwesten van het dorp twee bergjes ingetekend. Op het kaartmateriaal zijn duidelijk de twee omgrachte terreinen te zien in de directe omgeving van de dorpskern. Tevens wordt in Van der Broecke gesproken over het kasteel Gravenstein, maar het is de vraag hoe betrouwbaar deze vermelding is.

²⁰ Telefonische informatie van dhr. de Rooij, d.d. 6 september 2005.

Afbeelding 8: uitsnede uit de kaart van Visscher Roman, ca. 1650. Cadzand-Dorp is rood omcirkeld.

Afbeelding 9: uitsnede uit de historische atlas van Zeeland uit 1856. De kerkring en de omgrachte terreinen zijn duidelijk te zien.

In Cadzand-Dorp en nabije omgeving is in de 17^e tot 19^e eeuw nog een aantal van de oorspronkelijk laatmiddeleeuwse wierden of huisterpen met hofsteden of hoeves herbouwd. In deze periode verrezen ook een aantal nieuwe hoeves ten zuiden van het dorp. Aan de Mariaweg, ten noorden van het dorp, werd in 1874 de Elzenhof op de eerdere wierde gebouwd. De Berghofstede of Berghhoeve werd in 1686 op een voorganger gebouwd. De aanduiding "berg" in de naam wijst mogelijk op de aanwezigheid van een kasteelberg of terp. De hoeve aan de Koolsweg ten noordoosten van het dorp dateert uit 1663, de hoeve aan de Koolsweg in het noordwestelijke deel van het dorp dateert uit 1772. De hoeve in het zuidelijke deel van het dorp dateert uit 1732, die ten zuiden van het dorp aan de Zuidzandseweg uit 1815 (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden).

Afbeelding 10: uitsnede uit de Gemeenteatlas van Kuyper uit 1866.

Afbeelding 11: Cadzand-Dorp op de kadastrale kaart uit ca. 1832

Afbeelding 12. Historische Atlas van Zeeland uit 1909. Op deze afbeelding is duidelijk te zien dat het dorp deels het karakter van een wegdorp heeft gekregen.

In Cadzand–Dorp waren twee molens aanwezig. Aan de Zuidzandseweg stond de standaardmolen “De Kat” uit 1721. Deze had een oudere voorganger uit 1662. De Kat is in 1820 omgewaaid en na herbouw in 1897 afgebrand. De molen werd vervangen door de stenen “Nooitgedacht”. De tweede molen staat aan de Badhuisweg 14 (zie ook bijlage 6 en Catalogus van Archeologische en Cultuurhistorische Waarden).

Huidig gebruik en verstoringen (20^e eeuw)

Cadzand is aan het begin van de 20^e eeuw nog steeds een eenvoudig plaatsje aan een doorgaande weg omgeven door hofsteden in de polder met een molen. De Mariakerk prijkt met haar zadeltoren boven het dorp uit. Het torentje is in de jaren dertig van vorm veranderd en de huizen rond de kerk, onder andere het hotel de Drie Koningen, zijn gesloopt. Op het marktplein stond een oude pomp, die nu is verdwenen. De openbare school werd gebouwd in 1913 en in 1974 vervangen door een nieuwe school even buiten het dorp naast de vroegere molen van Aalbrechtse. In de jaren twintig stond het gemeentehuis op de hoek van de ‘Keuvelstraat’. Het huis staat er nog. In 1901 stond naast de kerk, aan de Mariastraat, de hervormde pastorie, welke inmiddels is verdwenen.

In het gebied heeft ook een tram gelopen. De Stoomtram-Maatschappij Breskens-Maldegem (S.B.M.) exploiteerde de lijnen Oostburg–Cadzand. De tramlijn werd geopend in 1912. In 1925/27 werd de kustlijn van Breskens naar Sluis aangelegd en werd de lijn van het dorp doorgetrokken naar Cadzand–Haven. Tijdens de Duitse bezetting hebben de Duitsers de tram gebruikt voor de aanvoer van bouwmaterialen voor het bouwen van bunkers voor de kustverdediging en voor de dagelijkse aanvoer van arbeiders die daar aan moesten werken. Na de oorlog werd de tramlijn opgeheven.

Als gevolg van de oorlogshandelingen is een aantal gebouwen verwoest in 1944 en kort daarna weer opgebouwd. In 1950 werd op de plaats van de verwoeste Elzenhof een nieuwe boerderij met schuur gebouwd. De beltmolen aan de Molendijk werd na verwoesting herbouwd en na 1953 omgebouwd en ingericht als pension voor toeristen. Sinds 1963 stond dat bekend als “Bar de Meulen”. Op 12 februari 1974 is het afgebrand. Thans is het gebouw een ruïne.

Tot gemeentelijke herindeling van 1970 was Cadzand een zelfstandige gemeente, na de gemeentelijke herindeling viel Cadzand onder de gemeente Sluis. Per 1 januari 2003 zijn de gemeenten Sluis–Aardenburg en Oostburg samengevoegd tot de gemeente Sluis.

Cadzand–Dorp heeft geen stedelijke of industriële ontwikkeling gekend. Het omringende land is altijd in gebruik geweest als landbouwgrond. Veel van de oorspronkelijke bodemopbouw in het studiegebied is in de loop van de tijd verstoord door het agrarische gebruik van de bodem (ontwateren, ploegen e.d.). Grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen hebben in Cadzand–Dorp niet plaatsgevonden. In de 20^e eeuw is enige uitbreiding gerealiseerd. In de jaren '50 is een woonwijkje gebouwd langs de Nieuwleusenerstraat aan de noordoostkant van Cadzand. In de jaren '70 en '80 is de wijk tussen de Koolweg en de Retranchementsweg aangelegd aan de westzijde van het dorp. De bebouwing in deze wijk bestaat uit rijtjeshuizen, enkele ouderenwoningen en vrijstaande woningen. Cadzand–Dorp heeft zijn open karakter, zowel binnen de bebouwde kom als buiten de bebouwde kom behouden (zie ook afbeelding 19). Voor een overzicht van de ruimtelijke ontwikkeling van Cadzand–Dorp wordt verwezen naar bijlage 3.

Voorzover de verstoringen bekend zijn, zijn de resten van de oorspronkelijke bebouwing vanaf de late Middeleeuwen nog in de bodem bewaard gebleven. De wierden of hofsteden zijn in de loop van de tijd herhaaldelijk overbouwd. De resten van het omgrachte terrein dat nog steeds in Cadzand aanwezig is, zijn onaangeroerd gebleven. De laatmiddeleeuwse Mariakerk en de dorpskern hebben hun historische karakter kunnen behouden.

Uit analyse van luchtfoto's van Cadzand–Dorp zijn voor het onderzoeksgebied geen nieuwe bijzonderheden naar voren gekomen.

Afbeelding 13: Mariastraat met de pastorie en de kerk op de achtergrond (1901).

Afbeelding 14: De molen Nooitgedacht te Cadzand (ca. 1900), gelegen aan de huidige Zuidzandseweg.

Prinsstraat, Cadzand. 1905

Afbeelding 15: De Prinsenstraat in 1905.

Dorp met Ned. Herv. Kerk, Cadzand.

Afbeelding 16: Cadzand vanaf de Achterweg (ca. 1900).

Afbeelding 17: Dorpspomp bij de kerk.

Afbeelding 18: het voormalige gemeentehuis.

Afbeelding 18: Ook binnen de bebouwde kom heeft Cadzand-Dorp een open karakter.

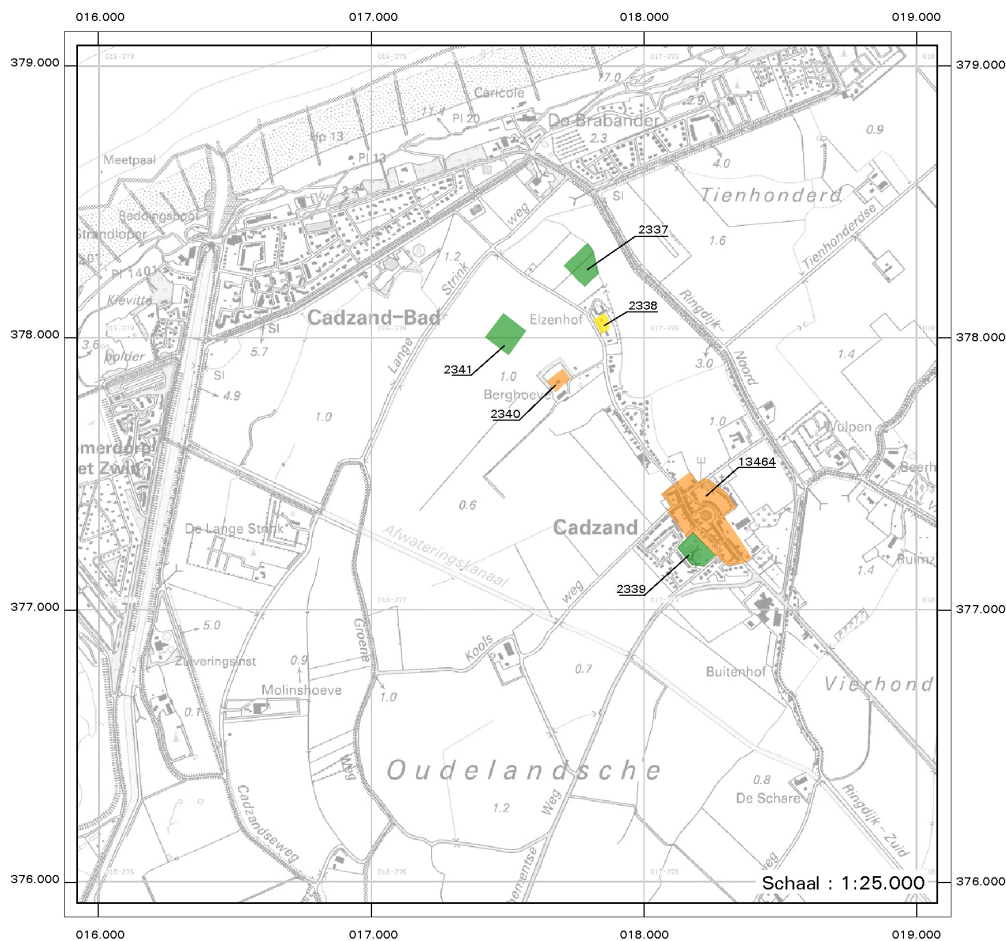

Afbeelding 19: Ook hier is het open karakter duidelijk.

2.3.3 Archeologische verwachting Cadzand–Dorp

Op basis van het bureauonderzoek wordt geconcludeerd dat in Cadzand–Dorp in de bodem resten van bewoning te verwachten zijn vanaf de tweede helft van de late Middeleeuwen (1250-1500) en Nieuwe tijd. Voor de dorpsstichting was waarschijnlijk sprake van verspreide bebouwing op terpen of wierden. Hiervan kunnen ook sporen worden teruggevonden, net als sporen van landgebruik. Vermoedelijk zullen deze resten niet ouder zijn dan 1000 na Chr. Echter, het is mogelijk dat nog sporen uit de vroege Middeleeuwen in Cadzand–Dorp en omgeving aanwezig zijn in de bodem. Oudere resten worden niet verwacht, omdat uit de geologische gegevens is gebleken dat het gebied is ontstaan in de Middeleeuwen (na 1000 na Chr.) en eventuele oudere resten, indien al aanwezig, verspoeld zullen zijn.

De meeste stads- en dorpskernen in Nederland staan op de AMK aangegeven als terreinen van vastgestelde archeologische waarde. De kern van Cadzand–Dorp is een terrein van hoge archeologische waarde (AMK-nr. 13464/waarn.nr. 21016-zie afbeelding 20). Hierbij lijkt de bebouwing, zoals zichtbaar op de kaart van 1909, als begrenzing te zijn aangehouden. De geologische, archeologische, historische, historisch-geografische en recente gegevens van Cadzand–Dorp stemmen deels overeen met de archeologische verwachting van de AMK. Uit het bureauonderzoek is gebleken dat de begrenzing van het AMK-terrein nr. 13464 kan worden verkleind tot de omvang van de bebouwing in de 16^e/17^e eeuw, zoals deze staat aangegeven op de kaart van Pourbus.

Afbeelding 20: AMK-monumenten in en nabij Cadzand–Dorp. Bron: Archis, 2005.

3 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGS- EN WAARDENKAART

3.1 Inleiding

Op basis van het bureauonderzoek is een archeologische en cultuurhistorische verwachtings- en waardenkaart opgesteld. De archeologische verwachting en waarde is op basis van de geologie/bodemopbouw, archeologie, geschiedenis en huidig gebruik bepaald. Op basis van historische kaarten is de ruimtelijke ontwikkeling van Cadzand-Dorp en het eiland van Cadzand in kaart gebracht. Daarnaast zijn de bekende archeologische en cultuurhistorische waarden in kaart gebracht. De archeologische verwachtings- en waardenkaart voor de kern van Cadzand-Dorp geeft de verwachte ligging van nog onbekende archeologische vindplaatsen weer. De archeologische waardering is gebaseerd op de historische ontwikkeling van de dorpskern.

3.2 Beleidskader

In 1992 heeft Nederland mede het Europese Verdrag van Valletta (Malta) ondertekend. In dit verdrag zijn afspraken over de bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling gemaakt. In oktober 2003 is een nieuw wetsvoorstel ingediend bij de Tweede Kamer om dit ook in de Nederlandse wetgeving te verankeren. Momenteel is sprake van een interimbeleid "in de geest van Malta", dat vooruitloopt op de nieuwe wetgeving. Daarnaast worden archeologische monumenten beschermd in de archeologische paragraaf van de Monumentenwet van 1988.

In 1999 is de beleidsnota Belvedere hierbij gekomen. Belvedere is de strategie waarin de cultuurhistorie expliciet wordt betrokken bij ruimtelijke ontwikkelingen en planvormingsprocessen. Het doel is tweeledig: verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving en behoud van het cultureel erfgoed. Uitgangspunt van de Nota Belvedere is "behoud door ontwikkeling". Cadzand-Dorp en omgeving is niet aangewezen als Belvedere-gebied. Desondanks geldt ook hier de Nota Belvedere.

Op basis van het Verdrag van Malta (Valletta) is besloten, dat archeologisch onderzoek een onderdeel vormt van bestemmingsplanvoorbereidingen en/of uit te voeren projecten waarbij ingrepen in de bodem plaatsvinden. De provincie Zeeland onderschrijft deze stelling in het Streekplan Zeeland 1997, par. 4.9.4 en de Nota inzake de relatie ruimtelijke ordening en archeologie, vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Zeeland d.d. 29-05-'01. In het bestemmingsplan dient de archeologische monumentenzorg verzekerd te zijn. Aanwezige en te handhaven terreinen met zeer hoge of hoge archeologische waarde dienen in de voorschriften van het bestemmingsplan een beschermende (sub-)bestemming te hebben met daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

In de huidige wetgeving (rijk/ provincie) wordt gestreefd naar behoud van de archeologische waarden *in situ*. Dit betekent dat de archeologische waarden in de bodem behouden worden. Indien bescherming niet mogelijk is, dienen de archeologisch waarden *ex situ*, door opgraving en uitwerking, behouden te worden.

In navolging van het Rijk en de provincie is het beleid van de gemeente Sluis eveneens gericht op het behoud van het archeologisch erfgoed in de bodem.²¹ Indien andere belangen voor het archeologische belang gaan, streeft het gemeentebestuur naar behoud van archeologische informatie door opgraving, uitwerking, rapportage en eventueel opslag in het provinciaal

²¹ Zie Bestemmingsplan kom Cadzand, december 2004.

archeologisch depot. De gemeente hecht belang aan vroegtijdig archeologisch onderzoek bij ruimtelijke beslissingen/planontwikkelingen. Het gemeentebestuur is van mening dat in ieder geval archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd bij de uitvoering van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in gebieden die op de Archeologische Monumentenkaart Zeeland een hogere archeologische verwachtingswaarde hebben.

Daarentegen acht het gemeentebestuur geen noodzaak aanwezig om in het kader van de voorbereidingen van een nieuw bestemmingsplan archeologisch onderzoek te verrichten voor gebieden of percelen waar geen belangrijke ruimtelijke ontwikkelingen zijn voorzien en die overeenkomstig de huidige situatie zijn of worden bestemd. Het is niet alleen gebruikelijk dat aan aanwezige gebruiksvormen beperkte uitbreidingsmogelijkheden worden geboden (bijvoorbeeld uitbreidingen van woningen en het realiseren van erfbebouwing), maar in bestemmingsplannen die door voorliggend bestemmingsplan worden vervangen, is dit veelal ook al (rechtstreeks) toegestaan. Aan de continuering van deze bestaande rechten kent het gemeentebestuur dan ook een zwaar gewicht toe.

Om het archeologisch erfgoed veilig te stellen wordt voor zogenaamde AMK-gebieden een beschermende planologisch-juridische regeling voorgestaan. Daarnaast zullen eventuele archeologische vondsten bij sloop-, sanerings- en/of graafwerkzaamheden (en dergelijke), volgens artikel 47 van de Monumentenwet 1988, moeten worden gemeld bij de gemeente, die op haar beurt de melding doorgeeft aan de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) te Middelburg.

3.3 Archeologisch kader

Archeologische resten zijn een belangrijke en vaak zelfs enige informatiebron om kennis over het verleden te vergaren. Archeologische resten omvatten zowel materiële vondsten, zoals aardewerkscherven, als door de mens nagelaten sporen in de bodem. Helaas is het archeologisch erfgoed eveneens bijzonder kwetsbaar. Hiervoor gelden verschillende redenen. Het archeologisch patrimonium is per definitie eindig. Het is een bron die zich niet vernieuwt: wat verdwijnt, is onvervangbaar en gaat dus onherroepelijk verloren. Bovendien bevindt het overgrote merendeel van de vondsten en sporen zich in de bodem, waardoor ze niet zichtbaar zijn. Elke bodemingreep kan, al dan niet ongemerkt, aldus leiden tot vernietiging van het daarin aanwezige erfgoed. Daarbij denken we niet alleen aan door de mens veroorzaakte ingrepen, zoals verlaging van de grondwaterstand, maar ook aan natuurlijke processen zoals erosie en dierlijke graafactiviteiten.

In welke mate archeologische resten overgeleverd worden, hangt van diverse factoren af. Een relatief onverstoorde bodem is geen garantie dat archeologische resten bewaard gebleven zijn. De dichtheid waarmee sporen van menselijke aanwezigheid in de bodem voorkomen, is een erg wisselende factor en sterk afhankelijk van de menselijke voorkeur die hij op een bepaald moment voor een bepaalde plaats in het landschap had. Hoe aantrekkelijker een plaats was voor menselijke bewoning, hoe groter de kans dat daar archeologische vondsten en sporen aangetroffen kunnen worden. Andere plaatsen of streken bleven meer verstoken van menselijke aanwezigheid en zullen dus minder snel archeologische resten opleveren. Om die reden zijn droge, hoger gelegen zandruggen vaak rijker aan sporen en vondsten dan een drassig laaggelegen getijdenafzetting. Maar ook de aard van het materiaal waaruit vondsten bestaan, bepaalt in belangrijke mate de overlevingskansen ervan. Organische materialen, zoals leder, hout, textiel, weefsel etc, bewaren doorgaans niet of zeer slecht. Hun conservering is vooral afhankelijk van al dan niet gunstige bewaaromstandigheden. Hout bewaart slechts in uitzonderlijke omstandigheden, steen is dan weer een stuk duurzamer. Vaak geldt dat, hoe ouder, hoe minder archeologische vondsten er ons nog resten die de tand des tijd hebben doorstaan.

Dit brengt ons bij het feit dat ook de geologische en bodemkundige situatie erg bepalend zijn voor de overlevingskansen van het archeologisch erfgoed. De hoge pH-graad van zandgronden

bijvoorbeeld, is funest voor de conservering van organische resten, terwijl de zuurstofarme condities in kleigronden dan weer de bewaring bevorderen. Cadzand–Dorp is gelegen op afzettingen van Duinkerke III. Deze kleiige bodemopbouw is gunstig voor de conservering van archeologische resten, net als de vrij hoge grondwatertafel die er aanwezig is. Bovendien: hoe dieper begraven, hoe minder kwetsbaar het archeologisch erfgoed. In het kustgebied liggen archeologische resten vaak verscholen onder dikke afzettinglagen.

Vanwege haar kwetsbaarheid en onvervangbaarheid is een goed beheer van het archeologisch patrimonium noodzakelijk. Dit gaat hand in hand met het in kaart brengen van de reeds beschikbare archeologische informatie. Deze informatie kan ons helpen te voorspellen waar nog (enigszins) gave archeologische resten verwacht kunnen worden. De voorkeur moet echter steeds zoveel mogelijk gaan naar een behoud *in situ*, gezien opgraven per definitie destructie teweegbrengt. Uiteraard betekent dit niet dat elke vorm van bodemingreep verbannen moet worden. Nauw overleg met de archeologische instanties en een welbewust incalculeren van de archeologie in de ruimtelijke ontwikkeling zal in vele gevallen een voor alle partijen bevredigende oplossing kunnen aanreiken.

3.4 Archeologische verwachtings- en waardenkaart

Hieronder zijn de verschillende archeologische verwachtingszones aangegeven en op kaart aangegeven.

Zone met zeer hoge archeologische waarde

Op de kaart zijn twee zones aangegeven met een zeer hoge archeologische verwachting. Het betreft de kerkring en het omgrachte terrein in het zuidwesten van de bebouwde kom. Binnen deze zones worden resten vanaf de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd verwacht. De kerk dateert van 1227 en heeft waarschijnlijk een oudere voorganger, een (houten) kapel. Naast de kerk zijn zeer waarschijnlijk laatmiddeleeuwse en jongere begravingen aanwezig. Ook het omgracht terrein dateert uit de late Middeleeuwen. Op het terrein zijn bij een waarderend booronderzoek door de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) aardewerkvondsten vanaf de 14^e eeuw gedaan. Het betreft een zogenaamde *moated site*, waarschijnlijk een omgrachte en omwalde hoeve of versterkt huis. De bebouwing stond bij dergelijke *moated sites* vaak op een verhoging van grond afkomstig uit de gracht. De funderingen waren, indien het gebouw geen grote militaire of vergelijkbare functie had, niet diep ingegraven. Hierdoor is de kans dat nog veel sporen of funderingen aanwezig zijn klein. Wel kunnen nog water- en beerputten en buitenmuren nog aanwezig zijn. Vermoedelijk is ook afval, zoals huisraad en soms sporen van belegeringen in de gracht terecht gekomen.

Zone met hoge archeologische waarde

Een hoge archeologische verwachting is toegekend aan het merendeel van de dorpskern van Cadzand. Voor de begrenzing van de zone is uitgegaan van de situatie zoals aangegeven op de 16^e eeuwse kaart van Pourbus. Binnen deze zone worden resten vanaf de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd verwacht, zoals bebouwings- en funderingsresten van woonhuizen en boerderijen met erven, water- en beerputten, afvalkuilen en sporen van ambachtelijke activiteiten.

Zone met middelhoge archeologische verwachting

Een middelhoge archeologische verwachting is toegekend aan de ringdijk en het overige deel van de dorpskern van Cadzand. Hierbinnen ligt ook het tweede omgrachte terrein, waarvan tegenwoordig niets meer te zien is. Mogelijk zijn nog resten van de gedempte grachten in de ondergrond aanwezig. Het tweede omgrachte terrein staat mogelijk ook al op Pourbus aangegeven, maar dan nog zonder gracht. Voor de begrenzing van de zone is uitgegaan van de dorps- en perceelsgrenzen, zoals aangegeven op de eerste kadastrale kaart van 1832. Er kunnen hier echter ook nog oudere resten uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd aanwezig zijn. Ter

plaatse van de ringdijk zijn mogelijke nog resten van de eerste bedijkingen van de Oudelandse polder aanwezig die ons meer informatie kunnen geven over de ouderdom van het land van Cadzand en de manier van bedijken in de late Middeleeuwen. Tot nu toe heeft nauwelijks wetenschappelijk onderzoek naar dit toch zo typisch Nederlandse onderwerp plaatsgevonden.

Zone met lage archeologische verwachting

Een lage archeologische verwachting is toegekend aan het buitengebied van Cadzand. Hier is nooit bebouwing aanwezig geweest. Het gebied heeft altijd een agrarisch gebruik gekend. Ondanks het (diep)ploegen kunnen resten van boerderijen, (afgegraven) terpen/wierden, ontginningspatronen/verkavelingspatronen, perceelsgrenzen en greppels uit de late Middeleeuwen in de ondergrond aanwezig zijn.

4 TOETSEND BOORONDERZOEK

4.1 Doel van het onderzoek

Het doel van het toetsend booronderzoek is het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel dat gebaseerd is op het bureauonderzoek. Dit gebeurt met behulp van waarnemingen in het veld, waarbij (extra) informatie wordt verkregen over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied. Het bepalen van de aan- of afwezigheid, de aard, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de relatieve kwaliteit van de archeologische waarden staat hierbij voorop.

Het booronderzoek dient antwoord te geven op de volgende vragen:

- stemmen de op de geologische en bodemkaart aangegeven geologische en geomorfologische eenheden overeen met de werkelijke bodemopbouw?
- is de op de voorlopige archeologische verwachtings- en waardenkaart aangegeven specifieke archeologische verwachting van de geologische en geomorfologische eenheden reëel?
- is er sprake van ernstige verstoringen van de bodem?

4.2 Onderzoeksopzet

Er is gekozen voor een toetsend booronderzoek bestaande uit een uitgebreide terreininspectie, een oppervlaktekartering en enkele controleboringen. Het toetsend veldwerk bestaat uit een geo-archeologisch booronderzoek waarbij de nadruk ligt op geologische en geomorfologische aspecten, die de archeologische verwachting in belangrijke mate bepalen. Bovendien kan hiermee de in dit kader belangrijke (paleo)geografie nadrukkelijker als leidraad worden aangehouden. Ter plaatse zal gelet worden op mogelijk bewaard gebleven bodem- en bewoningslagen uit de late Middeleeuwen/Nieuwe tijd en in welke conditie deze zich bevinden. Het booronderzoek is extensief van karakter, dat wil zeggen dat op basis van de conceptverwachtings- en waardenkaart in het plangebied doelgericht enkele boringen worden gezet om inzicht in de geologische opbouw van de bodem te krijgen, op basis waarvan de bovengestelde vragen beantwoord kunnen worden.

4.2.1 *Oppervlaktekartering*

Voorafgaand aan het uitvoeren van boringen wordt normaal gesproken een terreinverkenning uitgevoerd. Binnen de bebouwde kom levert terreinverkenning door de aanwezige ophogingen en bebouwing vaak niets op. Tijdens een terreinverkenning buiten de bebouwde kom wordt vooral aandacht besteed aan geploegde akkers, molshopen, geschoonde slootkanten en andere bodemontsluitingen voor het doen van oppervlaktevondsten. Ook wordt gelet op hoogteverschillen, verkavelingspatronen en perceelsvormen die een aanwijzing kunnen zijn voor bewoning. Verder wordt het terrein visueel geïnspecteerd op de aanwezigheid van eventuele archeologische indicatoren, zoals aardewerk, metaal, (verbrande) leem, (verbrand) bot en houtskool. Daarnaast zullen ook de cultuurhistorische waarden, o.a. historische gebouwen en grachten, in kaart worden gebracht. Het resultaat van de terreininspectie is mede sturend voor het booronderzoek.

4.2.2 Toetsend booronderzoek

Het booronderzoek zal zich richten op het toetsen van de geologische kaart en de bodemkaart. Aan de hand van de geologische ondergrond kan worden vastgesteld in welke perioden bewoning van het gebied mogelijk was. Daarnaast zullen boringen worden geplaatst op plaatsen waar sprake is van bijzondere archeologische fenomenen (stroomruggen, oeverwallen, e.d.) en op plaatsen waar sprake is van een hoge archeologische verwachting.

Het booronderzoek bestond uit het plaatsen van 14 boringen (zie de bijlagen 8 en 9). De boringen zijn tot 2 m –mv uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 10 cm. Onder dit niveau is een guts gebruikt met een diameter van 3 cm. De boringen zijn geanalyseerd en beschreven conform de NEN 5104.

4.3 Resultaten

4.3.1 Terreininspectie

Op basis van de terreininspectie is vastgesteld dat Cadzand–Dorp hoger ligt dan haar omgeving. Een oppervlakteverkenning van de bebouwde kom was niet mogelijk door de aanwezige ophogingen en bebouwing. Aan de Erasmusweg (zie bijlage 8) zijn aardewerkscherven aangetroffen. De grond ter plaatse is waarschijnlijk opgebracht. De vondsten zeggen dus mogelijk niets over een eventuele vindplaats.

4.3.2 Bodemopbouw

De bodemopbouw bestaat in hoofdlijnen uit een opgebrachte zandige, soms kleiige, zwak tot matig humeuze en puinhoudende zwartgrijze laag aan het maaiveld, waaronder een zwak siltige zwak humeuze roest- en soms fosfaathoudende bruingrijze kleilaag en onderop een zwak humeuze kleiige fijne zandlaag of zandige kleilaag. De resultaten van de boringen komen algemeen gesproken overeen met de geologische en bodemkaarten en het eeuwenlang agrarisch gebruik van het gebied.

De grondwaterspiegel binnen het onderzoeksgebied ligt over het algemeen op 1,8–1,9 m –mv. Een uitzondering hierop is de oude dorpskern. Ter plaatse van boring 005, bij de Mariakerk, ligt de hoogste grondwaterstand op 1,5 m –mv, boven een kleilaag. Deze omstandigheid biedt goede condities voor behoud van organische resten. De kans is daardoor groot dat houten funderingen, bestrating, water- of afvalputten met inhoud, maar ook begravingen naast de kerk onder het grondwater en door de klei afgedicht, bewaard kunnen zijn gebleven. Elders in de dorpskern reikt de grondwaterstand dieper tot maximaal 2 m –mv. Dit levert slechtere condities voor behoud van organische resten.

4.3.3 Archeologie

De oppervlaktekartering heeft slechts in het buitengebied, langs de Koolsweg ten noordoosten van boring 004 aan de Erasmusweg, een aantal vondsten opgeleverd (zie bijlage 8). Hier zijn o.a. grijsbakkend en wit industrieel aardewerk gevonden. De grond is hier mogelijk opgebracht.

Het booronderzoek heeft een aantal archeologische indicatoren opgeleverd. In meerdere boringen is fosfaat, bot en houtskool aangetroffen, evenals baksteenpuin. Boringen 008, 012 en 014 zijn gestuit op een zeer harde ondergrond van baksteenpuin. Mogelijk houdt het puin verband met bewoningsslagen uit de late Middeleeuwen en/of de Nieuwe tijd. In de boringen zijn geen andere

vondsten gedaan. Het baksteenpuin is in de toplagen in vrijwel alle boringen aangetroffen. Boring 005 vormt hierop een uitzondering en bevindt zich ongeveer ter plekke van de kerkring. De beige-grijskleurige klei in de boring wijst op de mogelijke aanwezigheid van een gracht om de kerk. Het opgebrachte zand wijst op het dempen van deze gracht.

Afbeelding 22: uitvoering van een boring.

Afbeelding 23: uitvoering van een boring.

Afbeelding 24: uitvoering van een boring.

Afbeelding 25: opgeboord materiaal.

De kleilaag onder de toplaag is humeus en bevat in de boringen 003 (uitgeloogd naar de onderste laag), 006 en 013 fosfaat. In de boringen 001 en 013 is ook bot aangetroffen in de bovenste kleilaag (1,0–1,5 m –mv). Dit is een mogelijke indicator voor bewoning of menselijke activiteit. De boringen met fosfaat bevinden zich aan de noordzijde van de dorpskern. Het aanwezige fosfaat (organische resten) houdt waarschijnlijk verband met het agrarische gebruik van het gebied.

4.3.4 Verstoringen

Uit het toetsend veldonderzoek is gebleken dat de bovengrond ter plaatse van de boringen in ieder geval verstoord is tot 0,5–1,0 m –mv en plaatselijk dieper. De ondergrond in het onderzoeksgebied lijkt niet (erg) verstoord te zijn. Ter plaatse van de straten zal de bodem plaatselijk door de aanleg van riolering en andere kabels en leidingen diepgaand verstoord zijn geraakt.

5 ARCHEOLOGISCHE WAARDEN– EN BELEIDSADVIESKAART

5.1 Inleiding

Op de kaart zijn verschillende archeologische verwachtings– en waardezones aangegeven. Voor de verschillende archeologische verwachtings– en waardezones is een advies opgesteld hoe om te gaan met archeologie. Op basis van de archeologische en cultuurhistorische verwachtings– en waardenkaart wordt een waarden– en beleidsadvieskaart opgesteld. Aan de hand van deze kaart kan men het bestemmingsplan afstemmen op en toetsen aan de aanwezige archeologische en cultuurhistorische waarden. Het is voor de gemeente mogelijk om in de voorschriften voor sloop- en bouwvergunningen de verplichting voor archeologisch vooronderzoek verplicht te stellen.

5.2 Archeologische waarden– en beleidsadvieskaart

Hieronder worden voor de verschillende archeologische verwachtingszones en vindplaatsen beleidsadviezen gegeven. Voor alle gebieden geldt dat wordt gestreefd naar behoud *in situ*. Daarnaast geldt voor het buitengebied dat de open structuur zoveel mogelijk bewaard dient te worden, aangezien dit een cultuurhistorisch waardevolle structuur betreft. Uitbreiding van het dorp dient zoveel mogelijk in de bestaande kern plaats te vinden. Het stratenpatroon uit de late Middeleeuwen is aangegeven op de kaart als een lineair gebied van hoge cultuurhistorische waarde. In het kader van de Nota Belvedere wordt geadviseerd het historische stratenpatroon te behouden door behoud van de historische rooilijnen.

Verder geldt dat alle eventuele archeologische vondsten bij sloop-, sanerings- en/of graafwerkzaamheden (en dergelijke), volgens artikel 47 van de Monumentenwet 1988, direct moeten worden gemeld bij de gemeente, die op haar beurt de melding doorgeeft aan de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) te Middelburg.

Zone met lage archeologische verwachting

Voorafgaand aan grootschalige planontwikkelingen dient hier vroegtijdig een inventariserend veldonderzoek te worden uitgevoerd. Voor kleine plangebieden, kleiner dan 50 m², kan archeologisch onderzoek achterwege blijven. Geadviseerd wordt om het open karakter van het buitengebied van Cadzand–Dorp, gezien de cultuurhistorische waarde van dit gebied, te handhaven.

Zone met middelhoge archeologische verwachting

Voorafgaand aan planontwikkelingen dient hier vroegtijdig een inventariserend veldonderzoek te worden uitgevoerd in de vorm van een karterend booronderzoek. In de dorpskern en bij oudere boerderijen dient bij planontwikkelingen een bouwhistorisch onderzoek overwogen te worden.

Zone met hoge archeologische waarde

Streven naar behoud en bescherming. Bij planontwikkelingen dient te worden gekeken of behoud mogelijk is, bijvoorbeeld door aanpassing van de funderingsmethode. Indien dit niet mogelijk is, dienen de gegevens *ex situ* door middel van een opgraving beschermd te worden. Voorafgaand aan planontwikkelingen dient hier vroegtijdig een inventariserend veldonderzoek te worden uitgevoerd in de vorm van een proefsleuvenonderzoek om de aard, omvang, datering, conservering en fasering vast te stellen. In de dorpskern en bij oudere boerderijen dient bij planontwikkelingen een bouwhistorisch onderzoek overwogen worden. Geadviseerd wordt om de begrenzing van het AMK-terrein van de dorpskern van Cadzand–Dorp aan te passen aan de begrenzing op de archeologische en cultuurhistorische verwachtings– en waardenkaart.

Zone met zeer hoge archeologische waarde

Streven naar behoud en bescherming. Indien dit niet mogelijk is, dienen de gegevens ex situ door middel van opgraving en uitwerking behouden te worden. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de hoge kosten die hieraan verbonden zijn.

CATALOGUS VAN ARCHEOLOGISCHE EN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Toelichting

De catalogus is opgesteld als een inventarisatie van alle huidige bekende archeologische en cultuurhistorische elementen binnen Cadzand–Dorp. Dat heeft echter ook als gevolg dat de catalogus onmogelijk exhaustief kan zijn, gezien de reële mogelijkheid dat verschillende elementen eenvoudigweg nog onbekend zijn. Dit probleem stelt zich vooral op het vlak van de beschikbare archeologische informatie. Archeologische bronnen bevinden zich immers vooral in de ondergrond, wat ze zo goed als onzichtbaar maakt. De catalogus is aldus geen weergave van *bestaande* archeologische en cultuurhistorische elementen, maar van wat *bekend* is en dient dan ook onder dit behoud te worden aangewend. Wel valt te stellen dat als sprake is van een historische element, de kans dat zich ter plaatse ook een archeologische element bevindt groot is. Immers, ter plaatse van een huis uit de 17^e eeuw zullen zich ook ondergronds zeer waarschijnlijk resten uit deze periode bevinden.

In de catalogus zijn opgenomen alle voor het opstellen van de archeologische waarden- en waarden- en beleidsadvieskaart relevante archeologische en (cultuur)historische elementen. De geïnventariseerde elementen zijn onder hun catalogusnummer weergegeven in de kaartbijlage. In de catalogus komen volgende zaken aan bod:

AMK-Monumentnummer: nummer van een terrein van archeologische waarde (monument), onder welke het geregistreerd staat op de Archeologische MonumentenKaart.

ARCHIS-Waarnemingsnummer: nummer van een archeologische vindplaats, onder welke het geregistreerd staat in ARCHIS (ARCHEologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB).

ARCHIS-Meldingsnummer: nummer van een onderzoeksmelding, onder welke het geregistreerd staat in ARCHIS (ARCHEologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB).

Monumentnummer: registratienummer van een Rijksmonument, onder welk het op basis van de monumentenwet beschermd wordt door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ).

Naam: naam of toponiem onder welke een element bekend staat.

Precisie: geeft de nauwkeurigheid weer waarmee de elementen op de topografische kaart konden worden gebracht, zoals weergegeven in de kaartbijlage:

- 1: hoge mate van nauwkeurigheid. De locatie van het element is exact weergegeven, tot op één of enkele meters nauwkeurig;
- 2: matige nauwkeurigheid, de locatie is bepaald tot op enkele tientallen meters;
- 3: geringe nauwkeurigheid. De precieze locatie kon globaal bepaald worden, en is bij benadering weergegeven tot op ca. 100 meter nauwkeurig.

Beschrijving: korte beschrijving van het archeologisch of (cultuur)historisch element en haar locatie, met indien relevant de vondstomstandigheden, geschiedenis enz.

Waarde en interpretatie: beknopte inschatting van het huidige cultuurhistorische belang en betekenis van het element.

De elementen zijn genummerd en de nummers komen overeen met de nummers op de kaart van bekende archeologische en cultuurhistorische elementen (zie bijlage 6).

Terreinen van archeologische waarde (Archeologische MonumentenKaart, Zeeland):

1. *AMK-Monumentnummer:* 13464

Naam: Cadzand

Precisie: 1

RD-Coördinaten centrum: 017229 / 377338

Beschrijving: oude dorpskern van Cadzand. In de late Middeleeuwen ontstond Cadzand als een afzonderlijk eiland dat na bedijking (ca. 1000 na Chr.) bewoning toeliet. Cadzand verschijnt in 1111/15 voor het eerst in de schriftelijke bronnen. De inpoldering van Cadzand behoort tot de oudste van West-Europa, waarbij de vroegste vermeldingen teruggaan tot 1138 en 1153. Het is één van de oudste dorpen van Zeeuws-Vlaanderen, dat omstreeks 1100 reeds een kapel kende en in 1227 een kerk (de Mariakerk).

Waarde en Interpretatie: de dorpskern van Cadzand heeft een hoge archeologische waarde. De kans op het aantreffen van archeologische sporen vanaf de 11e eeuw, is erg groot.

De Mariastraat in noordelijke richting met op de achtergrond de Mariakerk in Cadzand-Dorp.

De Mariakerk en de kerkring in Cadzand-Dorp.

2. *AMK-Monumentnummer:* 2339

Naam: centrum Cadzand

Precisie: 1

RD-Coördinaten centrum: 017193 / 377214

Beschrijving: niet nader bepaald omgracht terrein, gelegen aan de Vijverstraat en de Retranchementseweg in het dorpscentrum van Cadzand-Dorp. Het betreft een *moated site*, waarschijnlijk een omgrachte boerderij (hofstede) of versterkt huis/kasteel. Hierop zijn bewoningsporen uit de late Middeleeuwen te verwachten. Ter plaatse is onlangs een waarderend booronderzoek uitgevoerd dat onder meer 14^e-eeuws aardewerk opgeleverd heeft. Eventueel was oorspronkelijk een terp aanwezig, die later genivelleerd is.

Waarde en Interpretatie: terrein van zeer hoge archeologische waarde. Kans op het aantreffen van archeologische resten, in het bijzonder uit de late Middeleeuwen.

Omgracht terrein in zuidoostelijke richting.

AMK-terrein 2339, het terrein binnen de gracht is dichtbegroeid.

3. AMK-Monumentnummer: 2340

Naam: Berghoeve of Berghofstede

Precisie: 1

RD-Coördinaten centrum: 016687 / 377844

Beschrijving: hofstede, gelegen aan de Badhuisweg, ten noorden van het dorpscentrum.

Bebouwde huisterp met sporen van een laatmiddeleeuwse boerderij. Bekend is dat de hofstede in 1686 aangekocht is door Isaac van Houte en wellicht daarna door hem is bewoond. Tot 1870 bleef de boerderij eigendom van dezelfde familie, waarna deze verkocht werd. De schuur brandde in 1944 af en is in 1952 vervolgens opnieuw opgebouwd. Jozias Basting kocht het pand in 1973.

Waarde en Interpretatie: het terrein bezit een hoge archeologische waarde. Op de locatie bevinden zich archeologische sporen, die bewoning aantonen vanaf de late Middeleeuwen. De naam, "Berghoeve", verwijst mogelijk naar een (nabijgelegen) kasteelberg.

De Berghoeve aan de Mariaweg te Cadzand-Dorp.

4. *AMK-Monumentnummer: 2338*

Naam: Elzenhof

Precisie: 1

RD-Coördinaten centrum: 016846 / 378055

Beschrijving: hofstede, gelegen aan de Badhuisweg, ten noorden van het dorpscentrum. Restant van een huisterp met bewoningsporen vanaf de late Middeleeuwen. Bekend is dat op deze plaats in 1874 een hofstede is gebouwd voor Abraham de Bruijne, die de boerderij bewoonde tot 1907. Brand verwoestte de schuur in 1944 en is door een nieuwe vervangen in 1951. Vanaf 1969 bewoonde Willem de Bruijne de hofstede.

Waarde en Interpretatie: terrein van hoge archeologische waarde. Kans op het aantreffen van archeologische sporen, (in het bijzonder) vanaf de late Middeleeuwen.

De Elzenhof aan de Mariaweg te Cadzand-Dorp is tegenwoordig in gebruik als camping.

Archeologische waarnemingen (ARCHIS):

5. *ARCHIS-Waarnemingsnummer: 21016*

Naam: (Maria)kerk – Prinsestraat

Precisie: 2

Beschrijving: particuliere toevalsvondst van een aantal archeologische voorwerpen, in het bijzonder een 200-tal aardewerkscherven. Ze zijn afkomstig van een braakliggend terrein in de dorpskom van Cadzand, dat aan één zijde grenst aan de tuin van de Mariakerk (Mariastraat) en aan de andere zijde aan het pand Prinsestraat nr. 10, en zijn aangetroffen tijdens rioleringswerkzaamheden. Het betreft blauwgrijs aardewerk uit de late Middeleeuwen en diverse soorten keramiek uit de Nieuwe tijd (waaronder faïence, porselein, tegelfragmenten en pijp-aardewerk). Tevens zijn uit dezelfde periodes enkele voorwerpen uit glas, metaal en bot (mesheft) aangetroffen. Op de locatie bevond zich verder nog een aantal kloostermoppen en menselijke botfragmenten.

Waarde en interpretatie: deze vondsten zijn afkomstig van een terrein dat behoort tot de historische dorpskern van Cadzand (AMK-nummer: 13464, zie catalogusnummer 2). Ze bevestigen de voor de dorpskern veronderstelde hoge archeologische trefkans.

6. *ARCHIS-Waarnemingsnummer: 20524*

Naam: Cadzand–Dorp

Precisie: 2

Beschrijving: particuliere vondst van onbekend aantal vondsten van onbekende aard uit de late Middeleeuwen. Geen verdere informatie hierover beschikbaar.

Waarde en interpretatie: de vondsten zijn aangetroffen op het in Archis als monument aangegeven terrein met AMK-nummer 2339 (zie hoger), dat een archeologische betekenis heeft. Op dit terrein zijn eveneens laatmiddeleeuwse bewoningssporen aangetroffen, waarmee de vondsten vermoedelijk in verband moeten worden gebracht. De precieze aard van deze vindplaats blijft echter vooralsnog onduidelijk.

7. *ARCHIS-Waarnemingsnummer: 20523*

Naam: Elzenhof

Precisie: 2

Beschrijving: particuliere vondst van onbekend aantal vondsten van onbekende aard uit de late Middeleeuwen. Geen verdere informatie hierover beschikbaar. Dit monument is gelegen net ten noorden van het huidige onderzoeksgebied.

Waarde en interpretatie: de vondsten zijn aangetroffen op het in Archis als monument aangegeven terrein met AMK-nummer 2338 (zie hoger), dat een archeologische waarde heeft. Op dit terrein zijn de restanten van een huisterp met bewoningssporen uit de late Middeleeuwen aangetroffen, waarmee de vondsten vermoedelijk in verband moeten worden gebracht.

8. *ARCHIS-Waarnemingsnummer: 20528*

Naam: Berghoeve

Precisie: 2

Beschrijving: particuliere vondst van onbekend aantal vondsten van onbekende aard uit de late Middeleeuwen. Geen verdere informatie hierover beschikbaar. Dit monument is gelegen net ten noorden van het huidige onderzoeksgebied.

Waarde en interpretatie: de vondsten zijn aangetroffen op het in Archis als monument aangegeven terrein met AMK-nummer 2340 (zie catalogusnummer 4), dat een hoge archeologische waarde bezit. Op dit terrein zijn de restanten van een huisterp met bewoningssporen uit de late Middeleeuwen aangetroffen, waarmee de vondsten vermoedelijk in verband moeten worden gebracht.

Onderzoeksmeldingen (ARCHIS):

9. *ARCHIS-Merldingsnummer: 7470*

Naam: Cadzand–Dorp

Precisie: 1

Beschrijving: toetsend veldwerk en terreininspectie, uitgevoerd op 24 juni 2004 door ArcheoMedia BV. Het onderzoek had als doel het toetsen van de beschikbare geologische informatie in het kader van het opstellen van een archeologische verwachtings- en waardenkaart voor Cadzand–Dorp. Het betreft 14 boringen met een diepte variërend tussen 0,5 en 3 m –mv, verspreid uitgezet in het dorpscentrum, aangevuld met een terreininspectie en waar mogelijk een oppervlaktekartering.

Waarde en interpretatie: de uit de boringen beschikbare resultaten bevestigen de gegevens zoals weergegeven op de geologische kaarten. De grondwaterstand bevindt zich ter plaatse van de Mariakerk op 1,5 m –mv en is gelegen op een kleilaag, wat gunstige condities zijn voor de bewaring van organische resten. Aan de Erasmusweg, net buiten het dorpscentrum, is aan de oppervlakte een aantal laatmiddeleeuwse scherven grijsbakkend aardewerk aangetroffen, evenals fragmenten industrieel witbakkend aardewerk. Daar de bodem ter

plaatse vermoedelijk is opgebracht, vertellen de vondsten weinig over een eventuele vindplaats.

Vondstmeldingen (ARCHIS):

Geen vondstmeldingen beschikbaar.

Rijksmonumenten (RDMZ):

10. Monumentnummer: 31509

Naam: Nederlands Hervormde Kerk Cadzand–Dorp (Mariakerk)

Precisie: 1

Beschrijving: tweebeukige hallenkerk, gelegen aan de Mariastraat in het dorpscentrum. Met uitzondering van de zware Romaanse zuilen is de kerk in een hoofdzakelijk vroeg–Gotische stijl opgetrokken, waarbij gebruik is gemaakt van Vlaamse gele baksteen. Vermoedelijk stond er omstreeks 1100 reeds een houten kapel op Cadzand. De Mariakerk is wellicht gesticht door de Gentse Sint-Baafsabdij en wordt in 1111/15 voor het eerst in de historische bronnen aangehaald. De zuidelijke beuk dateert vermoedelijk uit de 2^e helft van de 13^e eeuw, de noordelijke uit de periode 1300-1325. Gedeeltelijke restauratie werd in 1607 aangevat. De noordelijke beuk bleef een ruïne tot de vergroting van de kerk in 1641. Omwille van instortingsgevaar werd de toren in 1677 afgebroken en vervangen door een dakruitertje. Vanaf 1929 grondige restauratie van het bedehuis waarbij o.m. het dakruitertje plaats moest ruimen voor een tegen de kerk aangebouwde toren in renaissancestijl. Beschietingen brachten in 1944 de Mariakerk zware beschadigingen toe. In 1954 werd een klokkentorentje op de inmiddels weer gerestaureerde kerk geplaatst. De tuin kreeg in 1963 zijn huidige aanzien, tijdens welke ook de consistorie tegen de kerk werd aangebouwd.

Waarde en interpretatie: de Mariakerk heeft als beschermd monument een belangrijke cultuurhistorische waarde. De kerk is bovendien gelegen binnen de historische dorpskern van Cadzand, waarvoor een hoge archeologische trefkans geldt. De middeleeuwse geschiedenis van de Mariakerk is bijzonder slecht bekend. In zijn huidige vorm gaan bepaalde delen van de kerk terug tot het midden van de 13^e eeuw. Evenwel impliceren schriftelijke bronnen het bestaan van een houten voorganger omstreeks 1100. Meer gegevens hierover, evenals de precieze stichtingsdatum van de kerk, blijven echter onbekend. In de ondergrond ter plaatse van de huidige kerk en haar onmiddellijke omgeving bevinden zich wellicht nog archeologische sporen die verband houden met de vroegste geschiedenis van het bedehuis. Vermoedelijk zijn in de ondergrond eveneens nog resten van begravingen aanwezig van voor de Franse tijd. Derhalve heeft de Mariakerk en het voormalig kerkhof binnen de kerkhofmuren een zeer hoge archeologische waarde.

De Nederlands Hervormde Kerk (Mariakerk) te Cadzand–Dorp.

11. *Monumentnummer:* 31508

Naam: Mariastraat 12

Precisie: 1

Beschrijving: woonhuis, gelegen aan de Mariastraat (huisnummer 12). Dwarshuisje uit de 19^e eeuw dat vlakbij de Mariakerk is gelegen. De voordeur bestaat uit een onder- en bovendeur, en is voorzien van een smal vierruits bovenlicht en een aan weerskanten aangekoppeld laag twee- en vierruits schuifvenster. In de borstwering bevinden zich twee zesruits schuifvensters. De oorspronkelijke functie van het gebouw is dat van een woonhuis.

Waarde en interpretatie: de woning bevindt zich binnen de historische dorpskern van Cadzand, die een hoge archeologische waarde bezit. Het heeft bovendien als monument zelf een belangrijke cultuurhistorische waarde en dient in zijn huidige staat bewaard te blijven.

Mariastraat 12.

Mariastraat 12, ca. 1900.

12. *Monumentnummer:* 31510

Naam: bergkorenmolen "Nooitgedacht" (voorganger: staakmolen "De Kat")

Precisie: 1

Beschrijving: molen, gelegen aan het kruispunt Ringdijk-Noord – Zuidzandseweg. Het betreft een zware ronde stenen bergkorenmolen of bovenkruier zonder stelling. Gebouwd in 1898 aan de Mariaweg, op dezelfde plaats van zijn in 1897 door brand verwoeste voorganger "De Kat". Laatstgenoemde was een in 1721 opgerichte houten staak- of standaardmolen, waarvan de voorganger (eveneens een houten staakmolen) op zijn beurt terugging tot 1662. "De Kat" is in 1820 omgewaaid en vervolgens terug herbouwd. In 1897 werd de molen dermate zwaar door brand beschadigd dat herstel niet meer mogelijk was en de molen vervangen werd door de stenen "Nooitgedacht". Deze kreeg in 1944 een granaatinslag te verwerken die de kap van de molen beschadigde. Gerestaureerd in 1947–48. Ca. 1959 heringericht als een pension voor toeristen en in 1963 omgebouwd tot een bar ("De Meulenbar"). Op 12 februari 1974 kreeg de "Nooitgedacht" op zijn beurt een brand te verduren. Na restauratie werd de molen in 1977 heropend en opengesteld voor het publiek.

Waarde en interpretatie: beschermd monument met belangrijke cultuurhistorische waarde, dat in zijn huidige staat bewaard dient te blijven. Volgens de IKAW is de molen gelegen in een zone waarvoor een lage archeologische trefkans geldt. Maar vermoedelijk heeft de molen een voorganger uit de late Middeleeuwen of Nieuwe tijd. Derhalve heeft de molen een hoge archeologische waarde.

Molen Nooitgedacht.

Historische landschapselementen:

13. *Naam*: dijk van de Oudlandsche Polder bij Cadzand

Precisie: 1

Beschrijving: zeewaterkerende dijk uit de volle Middeleeuwen. Omstreeks 1000 na Chr. werden in het zuidwestelijke zeeleigebied de eerste dijken aangelegd. Ze hadden in de eerste plaats een defensief doel en moesten het bestaande land beschermen tegen de zee. Deze aanvankelijk nog lokale dijkjes groeiden tegen de 12^e eeuw uit tot doorgaande dijkringen die het land permanent droog konden houden. De Oudlandsche Polder werd omsloten door een reeks aaneensluitende dijken, namelijk de Ambachtsdijk in het oosten, de Zanddijk in het zuiden, de Inlaagdijk in het westen en de Noorddijk in het noorden. Omstreeks de 13e eeuw viel de omvang van het eiland van Cadzand nagenoeg samen met dat van de Oudlandsche Polder. Cadzand-dorp is gelegen in deze polder, vlakbij de Ambachtsdijk.

Waarde en interpretatie: De Oudlandsche Polder is niet alleen één van de oudste polders van Cadzand, maar ook van West-Europa. Deze dijken, die nog steeds zichtbaar zijn in het landschap, hebben een belangrijke cultuurhistorische waarde. Daarnaast heeft de dijk een middelhoge archeologische verwachting.

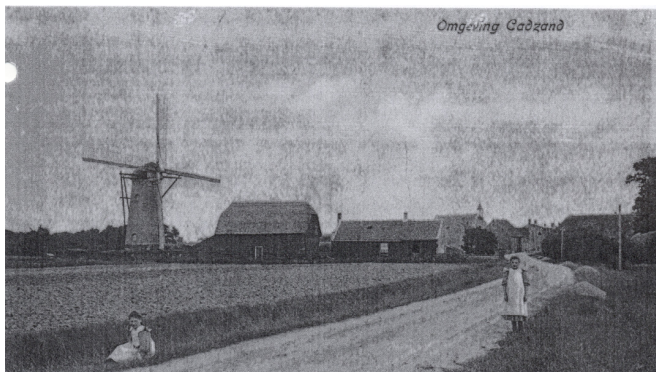
Een deel van de ringdijk te Cadzand-Dorp in zuidelijke richting.

14. *Naam:* molenromp Badhuisweg

Precisie: 1

Beschrijving: grondmolen, gelegen aan de Badhuisweg nr. 14. Deze molen is in 1848 gebouwd door De Graaf en was van 1852 tot kort voor WO II eigendom van de molenaarsfamilie Aalbrechtse die de molen in die periode uitbaatte als korenmolenaarsbedrijf en graanhandel. Vervolgens is de molen ontdaan van kap, wieken en binnenwerk en de stenen molenromp ingericht als een toeristenpension. De molen bevindt zich vandaag nog steeds in deze onttakelde toestand.

Waarde en interpretatie: de molenromp is nog steeds een blikvanger in het landschap en heeft een waardevolle cultuurhistorische betekenis.

De grondmolen rond 1900.

Overige belangrijke historische elementen:

15. *Dorpsstructuur Cadzand*

Precisie: 2

Beschrijving: Cadzand komt in 1111/15 voor het eerst in de geschriften voor als Cadesand. De naam vindt zijn oorsprong in de 'kades', of lage dijken waarmee de polders rondom dit dorp vanaf ca. 1000 na Chr. werden ingedijkt om hen geschikt te maken voor bewoning. De geschiedenis van Cadzand is een geschiedenis van inpolderingen, die Cadzand zijn typerende dorpsstructuur opleverde. Cadzand is een ringdorp, of kerkringdorp, waarbij een straat in de vorm van een 'ring' het daarbinnen (vaak hoger) gelegen kerkhof met de kerk omsluit. De meeste andere dorpsstraten komen op deze ring uit. In westelijk Zeeuws-Vlaanderen is Cadzand het enige dorp van dit type. De ring die de Mariakerk van Cadzand omsluit wordt gevormd door de Mariastraat en de Prinsenstraat. Eerstgenoemde werd aanvankelijk Mariaweg genoemd, en vormt tevens een grote NW-ZO georiënteerde as die aan weerszijden op deze ring aansluit. Vandaag is dat de Badhuistraat in het noorden en de Zuidzandseweg in het zuiden. Het noordelijke deel van deze as loopt tot net ten zuiden van het dorpscentrum parallel aan de Ambachtsdijk. In Cadzand-Dorp en omgeving ontstonden al vroeg hofstedes, waarvan de meeste zich aan weerszijden van deze as situeerden, zodat een lintbebouwing ontstond. De Mariakerk bevindt zich in het centrum van de ring. Op het marktje stond een oude pomp. Deze is later verwijderd, maar onlangs is ter herinnering aan de oorspronkelijke pomp een nieuwe pomp teruggeplaatst. Het oude gemeentehuis is nog steeds aanwezig in het straatbeeld, maar heeft geen functie meer als zodanig. Het pand (Mariastraat 31) wordt momenteel bewoond. Het huidige Cadzand-dorp is in de loop van de eeuwen qua omvang en karakter grotendeels gelijk gebleven. De grootste verandering heeft plaatsgevonden aan de westzijde van het dorp, waar in de 20^e eeuw een nieuwbouwwijk is gerealiseerd.

Waarde en interpretatie: de hele historische dorpskern van Cadzand staat op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) aangegeven als een terrein met een hoge archeologische waarde (AMK-nummer: 13464). Bovendien zijn zowel de kerkring als de lintbebouwing nog redelijk intact bewaard gebleven en bezitten ze een hoge

cultuurhistorische waarde. Ook aan weerszijden van de Mariastraat bestaat de kans op het aantreffen van archeologische resten, die verband kunnen houden met de historische lintbebouwing. De 16^e- eeuwse kern van Cadzand–Dorp zoals aangegeven op de kaart van Pourbus heeft een hoge archeologische waarde. Voor het overige deel van de huidige dorpskern, dat bebouwd is in de periode van de 16^e–19^e eeuw, geldt een middelhoge archeologische verwachting.

16. *Naam*: onbekend

Precisie: 2

Beschrijving: niet nader bepaald omgracht terrein, onmiddellijk ten westen van het eerder besproken omgracht terrein aan de Vijverstraat (catalogusnummer 3). De vroegst bekende weergave van de vierkante gracht in historisch kaartenmateriaal dateert uit 1832. Het terrein is mogelijk aanwezig op de 16^e-eeuwse kaart van Pourbus. Het terrein is dan nog niet omgracht. De kaart uit 1909 in de Historische Atlas van Zeeland laat zien dat de rechthoekige structuur toen reeds gedempt is. In de jaren '70 en '80 van de 20^e eeuw is de locatie bebouwd met een reeks nieuwbouwwoningen. Ter plaatse is de grachtstructuur vandaag niet meer terug te vinden in het huidige dorpsbeeld. De vorm van de huidige Vijverstraat en de Prins Willem Alexanderstraat is wel vrij afwijkend en toont affiniteit met een rechthoekige structuur. Vermoedelijk is dit geen toeval en wijst dit er op dat het stratenpatroon deels nog terug gaat op de loop van de gracht.

Waarde en interpretatie: de precieze functie en betekenis van de rechthoekige gracht blijft onduidelijk, vermoedelijk gaat het om een *moated site* of omgrachte hoeve. Van de gracht resteren ongetwijfeld nog sporen in de ondergrond. Eveneens kunnen ter plaatse andere archeologische vondsten en/of vondsten aanwezig zijn die meer licht kunnen werpen op datering en functie van de rechthoekige structuur. Voor deze locatie geldt een middelhoge archeologische verwachting.

17. *Naam*: onbekend

Precisie: 1

Beschrijving: hofstede, Prinsestraat 2, gelegen op de hoek van de Prinsestraat en de Koolsweg in het dorpscentrum van Cadzand. De hofstede is nog niet aanwezig op de 16^e-eeuwse kaart van Pourbus. Bekend vanaf ca. 1772, toen de boerderij bewoond werd door weduwnaar Isaac Dosselaar. Hierna krijgen verschillende families achtereenvolgens de hofstede in bezit. De oppervlakte van het bij de hofstede horende bouwland wisselt eveneens in de loop der jaren. Na overlijden van de toenmalige eigenaar (Jannes Brevet) is de hofstede in 1870 publiek verkocht aan zijn zoon Izaak Brevet. Vanaf 1894 behoorde de boerderij toe aan Jacob Kools. De hofstede is nog steeds eigendom van deze familie, naar wie later de Koolsweg is genoemd. In 1951 werd de woning in twee delen opgesplitst.

Waarde en interpretatie: de hofstede bevindt zich in het noordelijke deel van het historisch dorpscentrum van Cadzand waarvoor een middelhoge archeologische verwachting geldt. Ter plaatse bevinden zich nog steeds het woonhuis, een grote schuur, en enkele bijgebouwen. De gevel van de schuur is deels nog in hout opgetrokken. Mogelijk heeft de hofstede een oudere voorganger gehad.

Prinsestraat 2 te Cadzand-Dorp.

18. *Naam:* onbekend

Precisie: 1

Beschrijving: kleine hofstede, Mariastraat 55, ten zuiden van het dorpscentrum van Cadzand. De hofstede is nog niet aanwezig op de 16^e-eeuwse kaart van Pourbus. Tijdens de bewoning ervan door Abraham Brevet, is de hofstede met enkele percelen bouwland vergroot. Zijn gelijknamige zoon nam na zijn dood in 1815 het domein over. De hofstede zou tot in 1885 in het bezit van dezelfde familie blijven. In 1818 verrees een nieuw woonhuis. Hetzelfde gebeurde in 1914. Het jaar daarop betrok Izaak Erasmus, toenmalige burgemeester van Cadzand, het pand. In 1957 werden de gebouwen en wat land verkocht aan Pieter de Putter. Na het overlijden van deze laatste is de woning leeg komen te staan, maar de hofstede is nog steeds in het bezit van zijn nakomelingen.

Waarde en interpretatie: de hofstede bevindt zich op de zuidelijke rand van het historisch dorpscentrum van Cadzand waarvoor een hoge archeologische waarde geldt. Voor de hofstede zelf geldt een middelhoge archeologische verwachting. Woonhuis en schuur, met nog deels houten wanden, staan nog altijd overeind. Mogelijk heeft de hofstede een oudere voorganger gehad.

Het woonhuis aan de Mariastraat 55 te Cadzand-Dorp.

De schuur behorende bij de hofstede aan de Mariastraat 55 te Cadzand-Dorp.

19. *Naam*: onbekend

Precisie: 3

Beschrijving: hofstede, gelegen aan de Mariastraat. Bekend vanaf 1732, wanneer Tanneke Troye, weduwe van Jacob de Meulenaer overleed. De hofstede bleef familiebezit tot 1757 en werd daarna verkocht. In 1808 brandde de schuur af, om vervolgens vervangen te worden door een andere die overgebracht was uit de Hoofdplaatpolder. In 1971 kwam Adriaan van Iwaarden in de hofstede wonen. Intussen was een nieuw huis gebouwd. Het domein was toen reeds vanaf 1917 in het bezit van deze familie.

Waarde en interpretatie: locatie van deze hofstede onduidelijk, maar gelegen in het zuidelijke deel van het historisch dorpscentrum van Cadzand waarvoor een middelhoge archeologische verwachting geldt. Mogelijk heeft de hofstede een oudere voorganger gehad.

20. *Naam*: onbekend

Precisie: 1

Beschrijving: hofstede, gelegen aan de Erasmusweg en de noordelijke Ringdijk, ten oosten van het dorpscentrum van Cadzand. Bewoond in 1663 door Rochus Rochussen en in datzelfde jaar door hem verkocht. Volgens de jaarankers stamde het woonhuis reeds uit 1638. De hofstede werd daarna in de loop der jaren nog meerdere malen verkocht. De hofstede is nog niet aanwezig op de 16^e eeuwse kaart van Pourbus. In 1806 werd een schuur uit de Hoofdplaatpolder overgebracht. Tijdens een onweer brandde de schuur in 1913 af. Het oude 17^e eeuwse woonhuis ging in 1927 onder de sloophamer en werd vervangen door een nieuwe. Tijdens WO II brandde de schuur nogmaals af om herbouwd te worden in 1950. Vanaf 1945 bewoonde Alexander de Putter de boerderij.

Waarde en interpretatie: de hofstede bevindt zich net buiten het historische dorpscentrum van Cadzand, waarvoor een hoge archeologische waarde geldt. Voor de hofstede zelf geldt een middelhoge archeologische verwachting. Ter plaatse kunnen archeologische sporen en vondsten aangetroffen worden die verband houden met de bewoningsgeschiedenis van deze locatie. Het woonhuis staat er nog steeds, de schuur is grotendeels vernieuwd, maar bepaalde muurpartijen herinneren nog aan een oudere fase. Mogelijk heeft de hofstede een oudere voorganger gehad.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

Aalbrechtse, M.A., 2000: *Het Eiland van Cadzand in oude ansichten*, Zaltbommel.

Archeologische Monumentenkaart (AMK), 2005 geraadpleegd (ARCHIS/ARCHEologisch Informatie Systeem, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/ROB, Amersfoort).

Archeologische waarnemingen en vondstmeldingen, 2005 geraadpleegd (ARCHIS, ROB, Amersfoort).

Bos, K., J. van Damme en A. de Klerk, 1991: *Dorpen in Zeeland*, Middelburg.

Brand, K.J.J., 1983: *Over de bestuurlijke- en historisch-geografische ontwikkeling van Zeeuws-Vlaanderen*, Hulst.

Broecke, J.P. van den, 1978: *Middeleeuwse kastelen van Zeeland. Bijzonderheden over verdwenen burchten en ridderhofsteden*, Delft.

Cornelis, J. Ch., 1943: *Ons Eigen Landje, Geïllustreerde beschrijving van het Land van Cadzand speciaal ten dienste van het Onderwijs*, Oostburg.

Cruyningen, P.J. van, 2002: *Boerderijbouw in Zeeland van de tiende tot de twintigste eeuw*, Utrecht.

Damme, K. J. van en A. de Klerk, 1991: *Dorpen in Zeeland*, Middelburg.

Encyclopedie van Zeeland, 1984: deel I en II, Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Middelburg.

Geologische Kaart van Nederland, Zeeuws-Vlaanderen West-blad, 1977: Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

Gottschalk, M.K.E., 1983: *Historische Geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen. Tot de Sint-Elisabethsvloed van 1404*, Dieren.

Gottschalk, M.K.E., 1983: *Historische Geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen. Van het begin der 15^e eeuw tot de inundaties tijdens de tachtig-jarige oorlog*, Dieren.

Grote Historische Provincie Atlas van Zeeland, 1:25.000 (1856-1858), 1992: Wolters-Noordhoff, Groningen.

Heeringen, R.M. van, 1995: 'De resultaten van het archeologisch onderzoek van de Zeeuwse ringwalburgen', in: Van Heeringen, R.M., P.A. Henderikx en A. Mars, *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Amersfoort, pp. 15-40.

Henderikx, P.A., 1995: 'De ringwalburgen in het mondingsgebied van de Schelde in historisch perspectief', in: Van Heeringen, R.M., P.A. Henderikx en A. Mars, *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Amersfoort, pp. 71-112.

Henderikx, P.A., 1991: 'Dorpen in de Schelde-delta van de vroege middeleeuwen tot circa 1300', in: Bos, K. e.a. (red.), *Dorpen in Zeeland*, Middelburg.

Historische Atlas van Zeeland, Chromotopografische Kaart des Rijks 1: 25.000, Bonneblad 697 Cadzand, herdruk 1989: Robas Producties, Landsmeer.

H + N + S Landschapsarchitecten (red.), 2003: *Staats-Spaanse Linies, Valorisering van frontierland Zeeuwsch-Vlaanderen, een planstudie in opdracht van de provincie Zeeland*, Utrecht.

Hullu, J. de, en J.A. Brakman, 1928: *De hofsteden van Cadzand, Retranchement. Zuidzande, Nieuwvliet en Oostburg en hunne bewoners in vroeger en later tijd*, Oostburg.

Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), 2000: 2^e generatie (ARCHIS, ROB, Amersfoort).

Jonge Economische Kamer Knokke-Heist, 1981: *Ontstaansgeschiedenis van de zwinstreek*, kaarten met verklarende teksten, Knokke-Heist.

Koeman, C. en J.C. Visser, 1992: *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*, Landsmeer.

Kuipers, J.B.J., 1992: *Een zomerreis door 18^e-eeuws Zeeland*, Goes.

Kuipers, J.J.B., red., 2004: *Sluimerend in het Slik. Verdronken dorpen en verdronken land in zuidwest Nederland*, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

Kuyper, J., *Gemeente Atlas van de provincie Zeeland 1866* (herdruk 1982, Groningen).

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), 2005: versie 2.2, College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), Zoetermeer.

Lost cultural landscapes in the border area of Flanders and the Netherlands (Zeeuws-Vlaanderen), niet gepubliceerd: Universiteit Gent, Gent.

Paleografische kaarten van Zeeland, Holoceen, 1:250.000, 1996: Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

Sluis, kom Cadzand, bestemmingsplan (Adviesbureau RBOI, Rotterdam/Middelburg, 2004).

Stockman, P. en P. Everaers, 1999: *Versterckt Zeeland*, Provincie Zeeland, Zierikzee.

Topografische kaart van Nederland, z.j.: Zeeland, schaal 1:25.000, Topografische Dienst, Emmen/ Wolters-Noordhoff bv, Groningen (cd-rom).

Verhulst, A., 1995: *Landschap en landbouw in Middeleeuws Vlaanderen*, Brussel.

Vijver, H.A.M. van de, 1977, 'De hofsteden van Cadzand, Retranchement en Zuidzande' in: *Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen*, nr. 5, Heemkundige kring West-Zeeuws-Vlaanderen.

Visscher-Romankaart van Zeeland (reproductie 1973, Alphen aan den Rijn, oorspronkelijke titel *Zelandiae Comitatus novissima Tabula, delineata Per Nicolaum I. Visscherum*, vervaardigd tussen 1650 en 1654).

Vos, P.C. en R.M. van Heeringen, 1997: *De ontstaansgeschiedenis van het Zeeuwse kustlandschap*, (TNO, Wageningen, CD-Rom)

BEGRIPPEN EN AFKORTINGEN

AMK	Archeologische MonumentenKaart. Een kaart waarop vastgestelde archeologische monumenten zijn vermeld.
Archeologische indicator/indicatie	Indicatief archeologisch materiaal, zoals houtskool, verbrande leem, aardewerk en bot, dat bij (boor)onderzoek een aanwijzing kan zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats (definitie KNA).
ARCHIS	Archeologisch InformatieSysteem. Een archeologische database van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) waarin alle onderzoeks- en vondstmeldingen in Nederland geregistreerd staan.
Bevoegd gezag	De overheid, die het selectiebesluit neemt, het Programma van Eisen laat opstellen en goedkeuring verleent aan een eventueel ontwerp (definitie KNA).
CHS	Cultuurhistorisch HoofdStructuur. Een verzameling van overzichtskaarten van archeologische, geologische, historische en landschappelijke waarden voor verscheidene regio's in Nederland.
Complex	Een uit meerdere met elkaar in ruimte, tijd en functioneel opzicht samenhangende structuren en/of individuele sporen (definitie KNA).
Cultuurlaag	Een licht tot sterk humeuze oude bewoningslaag of afval laag, ontstaan door menselijke activiteit, met archeologische indicatoren.
CvAK	College voor de Archeologische Kwaliteit.
DGPS	Differential Global Positioning System. Meetapparatuur die via satellieten de exacte coördinaten van een locatie inmeet.
<i>Ex situ</i>	buiten de context van de vindplaats.
(Grond)spoor	een ruimtelijk duidelijk begrensbaar verschijnsel ontstaan door menselijke activiteit (bijvoorbeeld een paalkuil, lijksilhouet of muur) of natuurlijke oorsprong (bijvoorbeeld een boomval). Binnen een spoor kunnen verschillende, duidelijk te onderscheiden eenheden voorkomen (definitie KNA).
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Een op geologische structuren gebaseerde kaart van archeologische waarden.
<i>In situ</i>	ter plekke of binnen de context van de vindplaats.
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.
m -mv	meter onder het maaiveld.
m -NAP	meter onder Normaal Amsterdams Peil (: officieel peilmerk).
PvE	Programma van Eisen, goedgekeurd door bevoegd gezag en de basis van archeologisch onderzoek. Het geeft de probleemstelling en de doelen van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats aan en formuleert de daaruit af te leiden eisen aan het uit te voeren werk.

OVERZICHT VAN GEOLOGISCHE EN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische en historische periodisering	Indeling in jaren		Geologische tijdsindeling	Pollenzones	Westland Formatie Standaardindeling			
	jaren	C14 jaren BP			kustgebied	rivieren-gebied		
Nieuwe tijd	1950	0	H O L O C E N	Subatlantisch	Vb 2	Duinkerke III Tiel III (800-heden)		
Middeleeuwen Late Middeleeuwen	1000	-1000				Subatlantisch	Vb 1	Duinkerke II Tiel II (250-600)
Karolingisch Merovingisch								Duinkerke I Tiel I (500-200)
Romeinse tijd								0
IJzertijd	1000	-3000				IVa	Calais IV Gorkum IV (2700-1800)	
Bronstijd	2000	-4000	Atlantisch	III	Calais III Gorkum III (3300-2700)			
					Calais II Gorkum II (4300-3300)			
					Calais I Gorkum I (6000-4300)			
Neolithicum	3000	-5000	Boreaal	II				
						Mesolithicum	4000	-6000
Paleolithicum	5000	-7000						
							6000	-8000
	7000	-9000						
							8000	-10000

Bron: Toelichting bij de Geologische Kaart van Nederland 1:50.000 blad Gorinchem West. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.

BIJLAGE 1

Brief van de gemeente Sluis

GEMEENTE SLUIS

Postadres:

Postbus 27
4500 AA Oostburg

Girorekening: 44222
RABO WZV 14.78.23.005

www.gemeentesluis.nl
info@gemeentesluis.nl

ArcheoMedia B.V.
Postbus 333
2910 AH NIEUWERKERK a/d IJSSEL

ons kenmerk : R&W/RB/jog.011/U2004- 742
uw brief d.d. : 13 oktober 2003
uw kenmerk : B03-150-H t/m N52H/B03-177-H
behandeld door : j. gerrits
doorkiesnummer : (0117) 457250
onderwerp : offerte archeologische waarden- en beleidsadvieskaart
bijlage(n) : --

Oostburg, 21 JAN. 2004

Ingekomen d.d.:					
Gezien:	A.M.	G.M.	F.W.	M.K.	
	4				
Kopie naar:				X MW	
Accoord:					
Verwerkt:					

Geachte mevrouw/heer,

Op ons verzoek heeft u offerte uitgebracht voor het vervaardigen van archeologische waarden- en beleidsadvieskaarten voor de kernen Oostburg, IJzendijke, Cadzand-dorp en Heille. Naast uw bureau hebben wij nog aan enkele andere bureaus offertes opgevraagd.

Wij hebben de verschillende offertes met elkaar vergeleken, waarbij wij ook advies hebben ingewonnen bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Hierbij hebben wij geconstateerd dat er markante verschillen bestaan tussen de verschillende offertes, zowel qua inhoud als qua prijsniveau. Uw bureau heeft qua prijsniveau het laagst ingeschreven. Omtrent het resultaat/de inhoud van de door u te leveren werkzaamheden bestaan echter nog enkele onduidelijkheden. Daarnaast hebben wij nog geen ervaring met uw bureau opgedaan, althans niet voor wat betreft dit soort werkzaamheden.

Wij verzoeken u derhalve om nadere informatie zoals hieronder is aangegeven. Dit zal wellicht leiden tot een aangepaste offerte. Aangezien wij daarnaast eerst ervaring willen opdoen met uw bureau voor wat betreft het opstellen van een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart, zijn wij voornemens om – als de door u geleverde informatie voor ons voldoende is – uw bureau in eerste instantie opdracht te geven voor het maken van dergelijke kaarten voor de kern Cadzand-dorp. Nadat dit werk is afgerond zullen wij dan een beslissing nemen omtrent de overige kernen.

Hieronder geven wij aan wat wij van u verwachten.

Op de archeologische waardenkaart wordt aangegeven waar binnen de historische kern archeologische waarden aanwezig zijn en waar die eventueel kunnen worden verwacht. Op basis van deze kaart moet de gemeente in staat zijn om reeds in een vroege fase van de planvorming aan te geven voor welke gebieden in de historische kern archeologisch vooronderzoek noodzakelijk is. Aan deze kaart worden voorts algemene archeologische beleidsadviezen gekoppeld. Op deze wijze ontstaat er een archeologische waarden- en beleidsadvieskaart waarop archeologische waarden en archeologisch beleid op praktische en overzichtelijke wijze zijn geïntegreerd. De

GEMEENTE SLUIS

archeologische waarden- en beleidsadvieskaart dient informatie te bevatten over:

- de ligging, omvang en voor zover bekend, de aard (vindplaatstype en datering) van bekende archeologische vindplaatsen. Tevens worden terreinen met een archeologische status onderscheiden (bijvoorbeeld wettelijk beschermde archeologische monumenten);
- de ligging van geomorfologische eenheden die in historische en prehistorische tijden het landschap en bewoningspatroon bepaalden;
- de verwachte ligging van nog onbekende archeologische waarden. Hiertoe zullen op basis van landschappelijke kenmerken per landschappelijke zone zogenaamde archeologische verwachtingszones worden onderscheiden die inzicht verschaffen in de verwachte (relatieve) dichtheid aan archeologische resten. Er zullen gebieden met een hoge, een middelmatige en een lage archeologische verwachting onderscheiden worden, met een directe verwijzing naar hun landschappelijke ondergrond;
- de (verwachte) conservering en kwetsbaarheid van de uiteenlopende archeologische vindplaatsen/resten;
- adviesrichtingen voor de integratie van specifieke archeologische waarden en verwachtingen.

Zoals wij in de offerte-aanvraag reeds hebben aangegeven dienen de werkzaamheden te bestaan uit:

1. een bureaustudie/inventarisatie;
2. het vervaardigen van een historische reconstructiekaart en een concept-archeologische waarden- en beleidsadvieskaart;
3. toetsend veldwerk;
4. rapportage en overleg.

Ad 1. Bureaustudie

In eerste instantie wordt de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart samengesteld met behulp van de reeds beschikbare bronnen. De kaart wordt vervaardigd op een schaal van tenminste 1:5000, waarbij alle informatie op een duidelijke wijze op perceelsniveau kan worden weergegeven. Ten behoeve van de vervaardiging van de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart dienen de volgende werkzaamheden te worden verricht:

- een inventarisatie van de gegevens in het Centraal Archeologisch Archief (CAA), het Centraal Monumenten Archief (CMA) en ARCHIS (ARChEologisch Informatie Systeem) van de ROB te Amersfoort, bij de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland te Middelburg en het Archeologisch Museum te Aardenburg en het bestuderen van de AMK en de IKAW. Tevens worden de gegevens, indien hiervoor toestemming wordt verkregen uit het project Actualisering Monumenten Register (AMR) van de ROB bestudeerd;
- een inventarisatie van vindplaatsgegevens van amateur-archeologen;
- een inventarisatie van relevante archeologische gegevens in de literatuur;
- literatuuronderzoek gericht op de historische ontwikkeling van het onderzoeksgebied;
- bestuderen van historische (onder andere kadastrale) kaarten, prenten en luchtfoto's (eventueel in archieven);
- een bestudering van het Actueel Hoogtebestand Nederland (of analogo kaartenmateriaal);
- een inventarisatie van benodigde landschappelijke gegevens: bodemkundige, geomorfologische, geologische gegevens en (historische) topografische kaarten;
- het raadplegen van provinciale en rijksmonumentenlijsten ten behoeve van de historische bouwkundige waarden;
- een globale inventarisatie van bodemverstoringen in het onderzoeksgebied aan de hand van bouwvergunningen en sloopvergunningen.

GEMEENTE SLUIS

Ad 2. Het vervaardigen van de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart

Op basis van de geïnventariseerde historische (en archeologische) gegevens wordt eerst een historische reconstructiekaart vervaardigd van de kern Cadzand. Op basis van deze kaart, aangevuld met archeologische, bodemkundige, geologische en geomorfologische gegevens, wordt de concept-archeologische waardenadvieskaart vervaardigd. Daarnaast worden hiervoor alle bekende archeologische vindplaatsen in kaart gebracht en wordt tevens per landschappelijke/bodemgeografische kaarteenheden een archeologische verwachting vastgesteld. Dit geschiedt door bodemkundige en geo(morfo)logische eenheden, al dan niet in combinatie met grondwatertrappen en hoogtegegevens, te vertalen in archeologische verwachtingen. Op deze wijze wordt een gespecificeerd verwachtingsmodel opgesteld. Er dient onderscheid te worden gemaakt tussen een hoge, een middelmatige en een lage archeologische verwachting. De beslisregels die hierbij worden geformuleerd dienen in de rapportage opgenomen te worden. Tevens dient te worden aangeduid voor welke periode(n) en complextype(n) de desbetreffende verwachting geldt. De verwachtingen worden bepaald op basis van 'expert judgement'.

Aan de verschillende archeologische verwachtingszones en vindplaatsen dienen algemene (beleids)adviezen te worden gekoppeld, die betrekking hebben op:

- (eventuele) beschermende maatregelen ten behoeve van archeologische waarden;
- beheer van archeologische waarden;
- noodzakelijk aanvullend onderzoek;
- inrichtingsadviezen.

Een extra element dat ten behoeve van het beleid ten aanzien van de archeologische monumentenzorg dient te worden toegevoegd, is de mate van kwetsbaarheid van de archeologische vindplaatsen en verwachte archeologische waarden. Deze dienen te worden vastgesteld op basis van de gegevens over de stratigrafische ligging van bekende en verwachte vindplaatsen, waarbij diepteligging en gemiddeld laagste grondwaterstand de belangrijkste variabelen vormen. De verwachtingszones dienen te worden gedigitaliseerd op de topografische ondergrond. Daarop worden tevens de reeds bekende en eventuele nieuwe archeologische vindplaatsen geprojecteerd.

Ad 3. Toetsend veldwerk

Het eerste concept van de archeologische waardenkaart dat op basis van de bureaustudie vervaardigd wordt, dient in het veld getoetst te worden. Dit veldonderzoek kan betrekking hebben op:

- reeds bekende archeologische vindplaatsen;
- te verwachten archeologische vindplaatsen.

Voor het onderhavige onderzoek zal de veldtoetsing met name gericht zijn op reeds bekende (zonder beschermde status) en de te verwachten archeologische vindplaatsen. Dit veldonderzoek dient te bestaan uit een geo-archeologisch booronderzoek waarbij de nadruk komt te liggen op geologische en geomorfologische aspecten, die voor een belangrijk deel de archeologische verwachting bepalen. Bovendien kan hiermee de in dit kader zo belangrijke (paleo)landschappelijke component nog nadrukkelijker als leidraad worden aangevoerd.

Het desbetreffende booronderzoek dient extensief van karakter te zijn. Op basis van de concept-verwachtingskaart worden in het plangebied doelgericht enkele boringen gezet om inzicht te verkrijgen in de geologische opbouw van de bodem. Op basis van dit booronderzoek kunnen de volgende vragen beantwoord worden:

- stemmen de op de concept-archeologische verwachtingskaart aangegeven

GEMEENTE SLUIS

interpretaties van landschappelijke (geo(morfo)logische) eenheden overeen met de werkelijkheid?

- hoe nauwkeurig zijn de op de concept-archeologische waardenkaart aangegeven begrenzingen van de landschappelijke (geo(morfo)logische) eenheden?
- zijn de op de concept-archeologische verwachtingskaart aangegeven specifieke archeologische verwachtingen van de landschappelijke (geo(morfo)logische) eenheden reëel?

Het controlerend booronderzoek dient zich primair op deze drie vragen te richten. Daarnaast dienen ook de archeologische indicaties nauwgezet geregistreerd te worden. Indien er archeologische vindplaatsen worden aangetroffen dienen er ter plaatse hiervan géén aanvullende boringen te worden verricht om bijvoorbeeld aard of omvang van de vindplaats vast te stellen.

Wij verzoeken u om het aantal boringen aan te geven. Dit booronderzoek dient te worden uitgevoerd met Edelmanboren en gutsboren. De boringen dienen te worden ingemeten en op kaart worden gezet. Van de belangrijkste gebiedsdelen zal van een voor het gebied representatieve boorraai een bodemprofiel worden vervaardigd.

Ad 4. Rapportage en overleg

De archeologische beleidsadvieskaart dient te worden toegelicht in een begeleidend rapport waarin het volgende aan de orde zal komen:

- inleiding, doelstelling en beleidskader;
- een uitgebreide toelichting bij de archeologische waarden- en beleidsadvieskaart;
- conclusies ten aanzien van de geo(morfo)logische en archeologische resultaten;
- aanbevelingen met betrekking tot het beleidsmatig omgaan met archeologische en paleo-landschappelijke waarden.

De archeologische waarden- en beleidsadvieskaart wordt zowel analoog als digitaal aangeleverd. Bij het rapport dient een catalogus gevoegd te worden van de archeologische vindplaatsen, voorzien van een korte omschrijving.

De concept-kaart en rapport zullen eerst besproken worden met de gemeente en de provinciaal archeoloog, alvorens het een definitieve status krijgt.

Het onderzoek dient te worden uitgevoerd overeenkomstig de eisen zoals beschreven in het 'Handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie' (Eindrapport van de voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie, januari 2002). De praktische uitvoering van het onderzoek dient te voldoen aan de normen opgesteld in het 'Handboek ROB-specificaties' van de ROB van 1998.

Voorts verzoeken wij u aan te geven welke gegevens u verwacht van de gemeente.

Wij verzoeken u ons zo spoedig mogelijk, doch binnen 2 weken de offerte voor Cadzand-dorp op basis van het bovenstaande aan ons toe te zenden.

Hoogachtend,
BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN SLUIS,
namens dezen,

wnd. hoofdsector Ruimte & Wonen,

F.J. Sanderse

BIJLAGE 2

Oud over nieuw projectie 1832

0 m 125

Cadzand - Dorp

A04-087-H

Bijlage: 2

ArcheoMedia

BIJLAGE 3

Oud over nieuw projectie 1866

0 m 125

Cadzand - Dorp

A04-087-H

Bijlage: 3

ArcheoMedia

BIJLAGE 4

Oud over nieuw projectie 1909

0 m 125

Cadzand - Dorp

A04-087-H

Bijlage: 4

ArcheoMedia

BIJLAGE 5

Ruimtelijke ontwikkeling van Cadzand–Dorp

Legenda

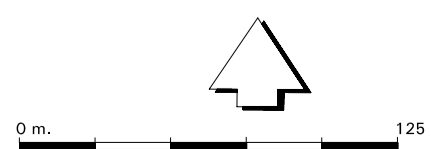
- Veronderstelde Middeleeuws stratenpatroon
- Middeleeuwse contour op basis van Pourbus
- Uitbreidingen 1832
- Uitbreidingen 1900
- Uitbreidingen 20e eeuw

Cadzand - Dorp

Overzicht

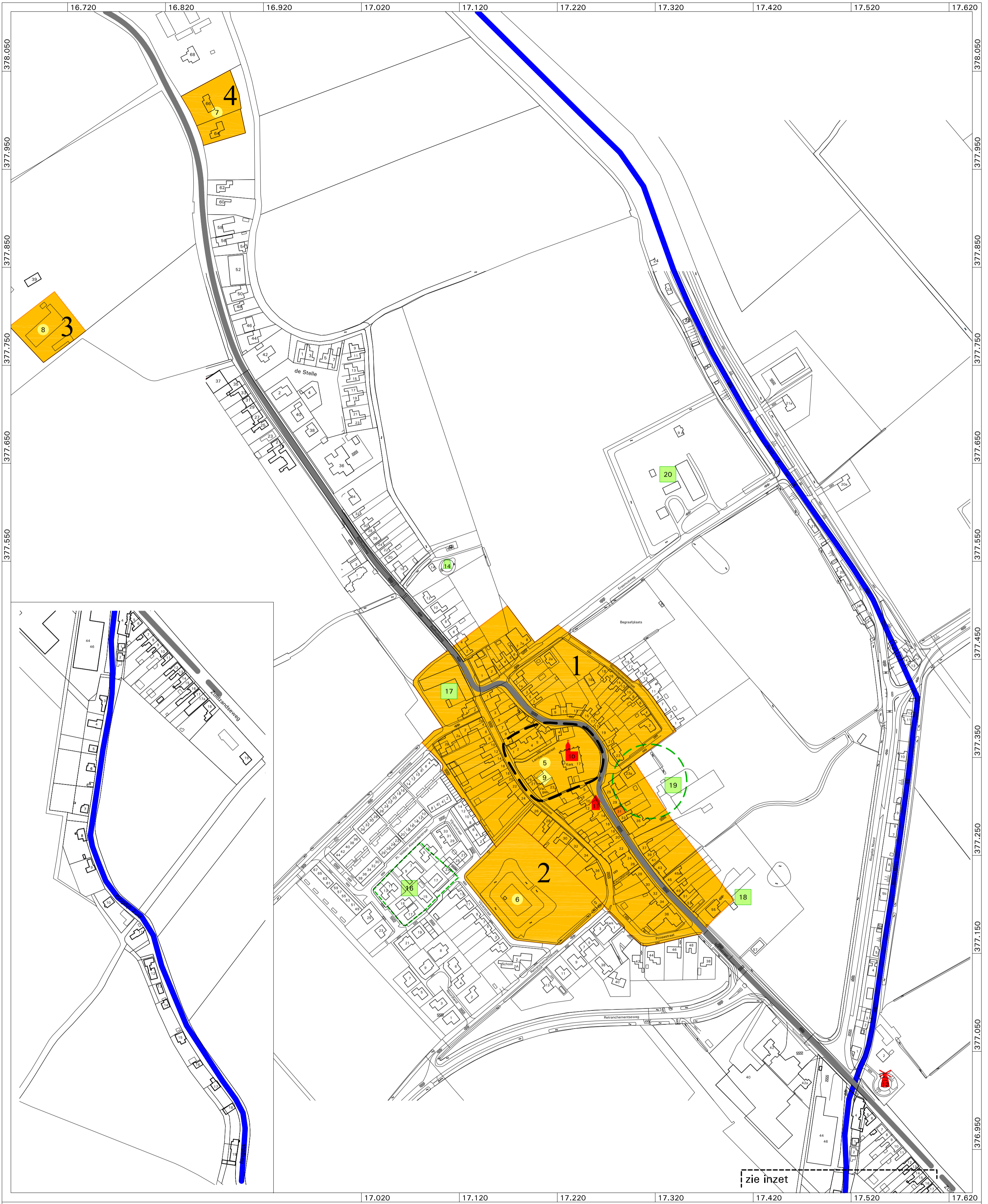
Ruimtelijke ontwikkeling

Opdrachtnr.	A04-087-H
Datum	september 2005
Schaal	1:2500
Formaat	A2
Getekend	jjv
Bijlage	5

BIJLAGE 6

Bekende archeologische en cultuur- historische elementen in Cadzand–Dorp

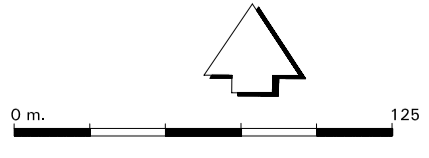

zie inzet

Legenda	
— Bekende archeologische waarden:	
	AMK-terrein
	Archeologische waarneming/vindplaats
	Archeologisch onderzoek
— Rijksmonumenten:	
	Woonhuis
	Kerk
	Molen
— Historisch landschap:	
	Dijk (13)

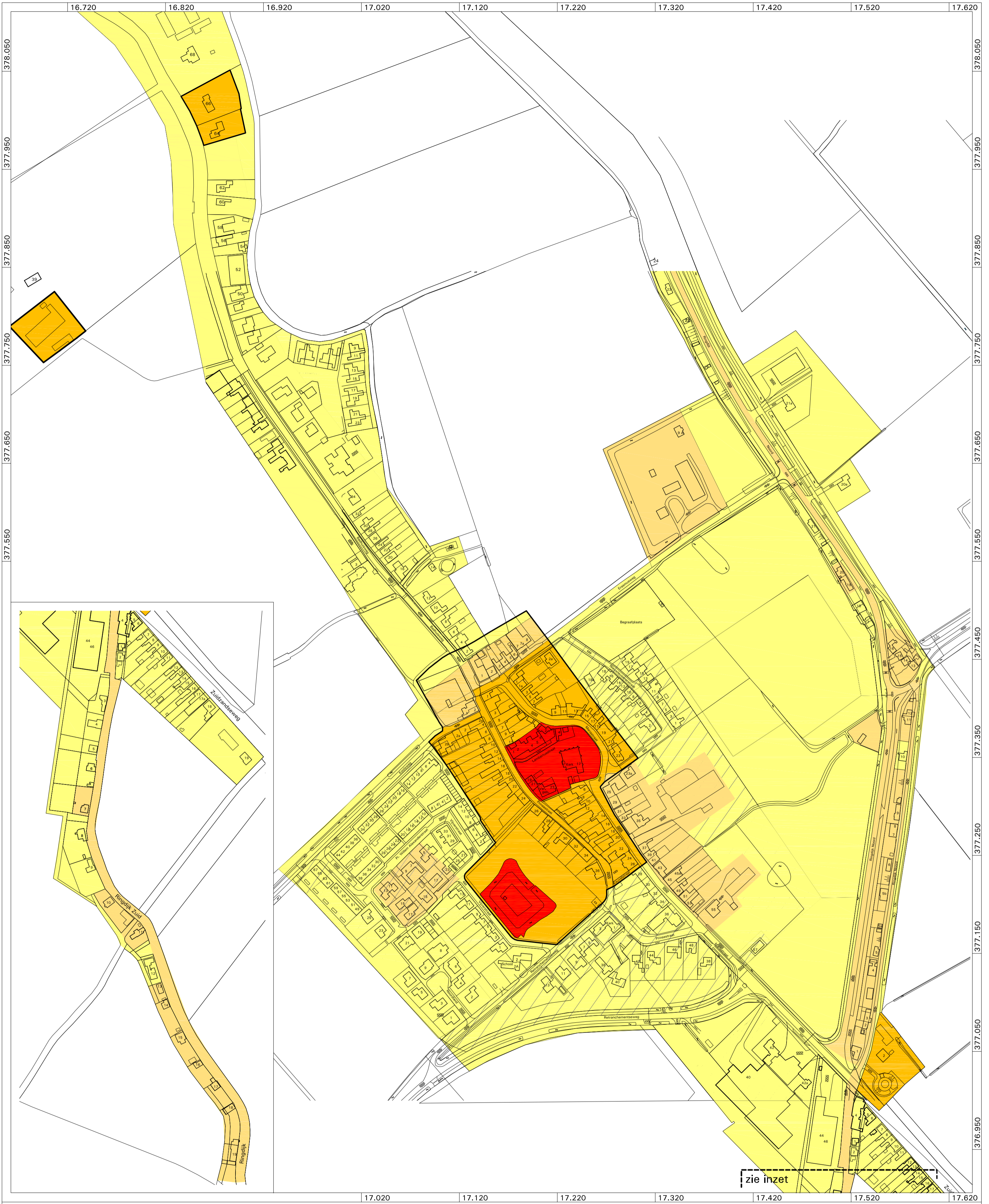
Legenda	
— Overige belangrijke cultuurhistorische elementen:	
	Dorpsstructuur Cadzand (14)
	Kerkring
	Lintbebouwing
	Oud gemeentehuis (15)
• Hofsteden	
	Hofstede
	Hofstede, locatie bij benadering
	Molensromp
	Omgracht terrein

Cadzand - Dorp	
Overzicht	
Bekende archeologische waarde en cultuur-historische elementen	
Opdrachtnr.	A04-087-H
Datum	september 2005
Schaal	1:2500
Formaat	A2
Getekend	jyv
Bijlage	6

BIJLAGE 7

Archeologische verwachtings- en waardenkaart

Legenda

- Zeer hoog
- Hoog
- Middelhoog
- Laag
- Plaatselijk verstoord tot ca. 1,0 m-mv
- Huidige begrenzing AMK-terrein

Cadzand - Dorp

Overzicht

Archeologische verwachtingskaart

Opdrachtnr.	A04-087-H
Datum	september 2005
Schaal	1:2500
Formaat	A2
Getekend	jjv
Bijlage	7

BIJLAGE 8

Boorpuntenkaart en boorpunten

Legenda

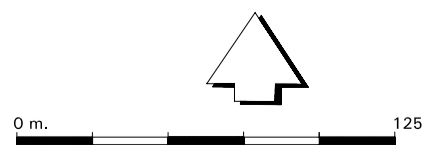
- 001 Boorpunt
- Oppervlaktevondsten

Cadzand - Dorp

Overzicht

Boorpunten

Opdrachtnr.	A04-087-H
Datum	september 2005
Schaal	1:2500
Formaat	A2
Getekend	jjv
Bijlage	8

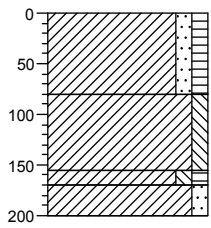

BIJLAGE 9

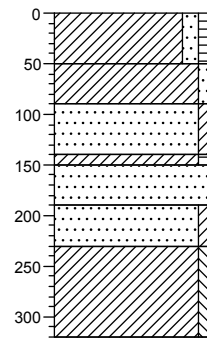
Boorstaten

Boring: 001

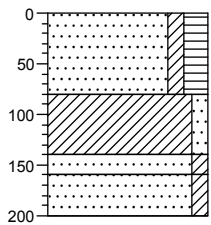
- 0 Klei, zwak zandig, zwak humeus, zwak puinhoudend, grijszwart
- ▲ 80 Klei, zwak siltig, grijszwart, 150 bot in boring
- 155 Klei, zwak siltig, zwak humeus, bruinrood, monster7
- ▲ 200 Klei, zwak zandig, matig schelphoudend, grijs

Boring: 002

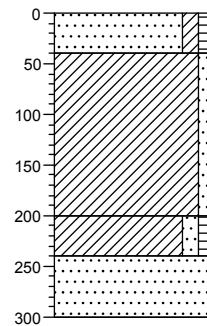
- 0 Klei, zwak zandig, zwak humeus, grijszwart
- ▲ 90 Klei, zwak zandig, zwak roesthoudend, zwak houtskoolhoudend, zwak puinhoudend, grijsbruin, monster6
- ▲ 140 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak roesthoudend, lichtbruin
- ▲ 150
- ▲ 190 Klei, zwak humeus, bruinzwart, monster5
- ▲ 230 Zand, matig grof, sterk schelphoudend, bruingrijs
- Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak schelphoudend, grijs, 190 grondwater
- 320 Klei, zwak siltig, grijs, 320 humeus laagje

Boring: 003

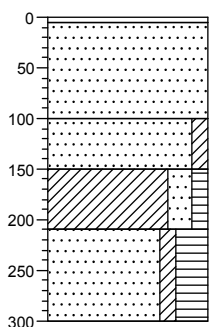
- 0 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, matig humeus, zwak puinhoudend, zwak aardewerkhoudend, grijszwart, fosfaat
- ▲ 80 Klei, zwak zandig, zwak roesthoudend, zwak schelphoudend, lichtbruin, fosfaa
- ▲ 140
- ▲ 160 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak roesthoudend, lichtgroen, grondwater150, fosfaat monster4
- 200 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, grijs

Boring: 004

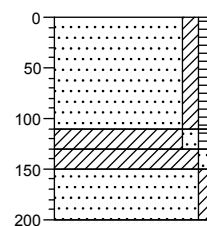
- 0 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak humeus, bruingrijs
- 40 Klei, zwak zandig, sporen baksteen, donkerbruin, 180cm grondwater
- ▲
- 200
- 240 Klei, zwak zandig, zwak humeus, donkergrijs
- Zand, zeer fijn, grijs
- 300

Boring: 005

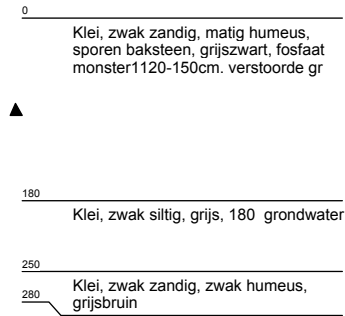
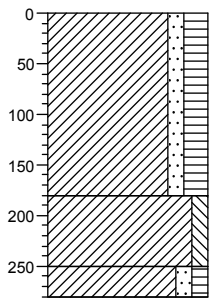
- 5 tegel
- Zand, matig fijn, geel, ophoogzand
- 100 Zand, matig fijn, zwak kleiig, geelbruin
- 150 Klei, matig zandig, zwak humeus, grijsbeige, 150cm grondwater
- 210 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, sterk humeus, zwartgrijs, kalk? monster3
- 300

Boring: 006

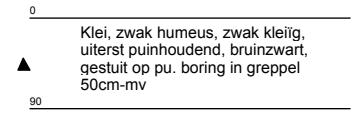
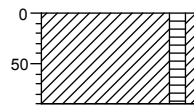

- 0 Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak humeus, sterk puinhoudend, grijszwart
- ▲
- 110
- ▲ 130 Klei, zwak zandig, zwak humeus, matig baksteenhoudend, zwartgrijs, fosfaat
- ▲ 150
- ▲ 200 Klei, zwak zandig, zwak roesthoudend, zwak houtskoolhoudend, lichtbruin, fosfaat
- Zand, zeer fijn, zwak kleiig, zwak roesthoudend, lichtgrijs, fosfaat monster2

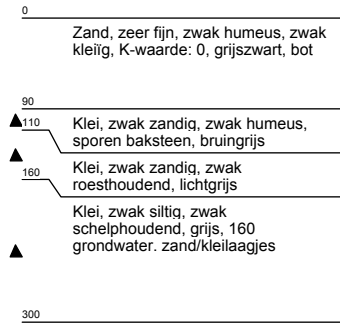
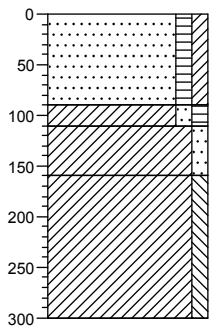
Boring: 007

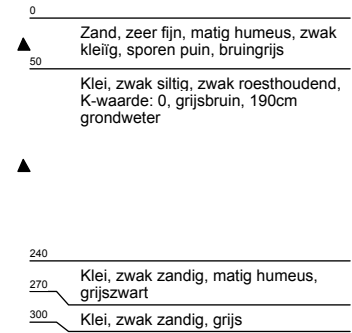
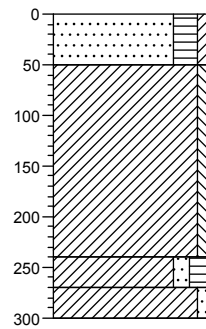
Boring: 008

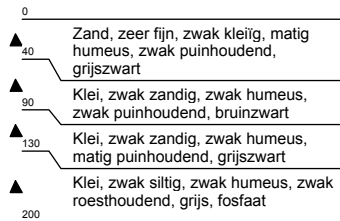
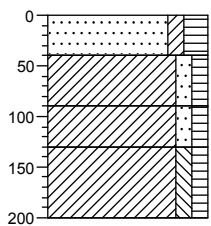
Boring: 009

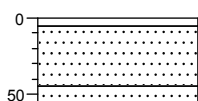
Boring: 010

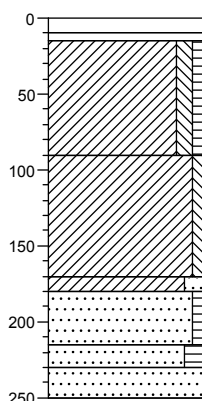
Boring: 011

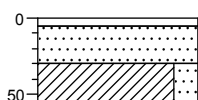
Boring: 012

Boring: 013

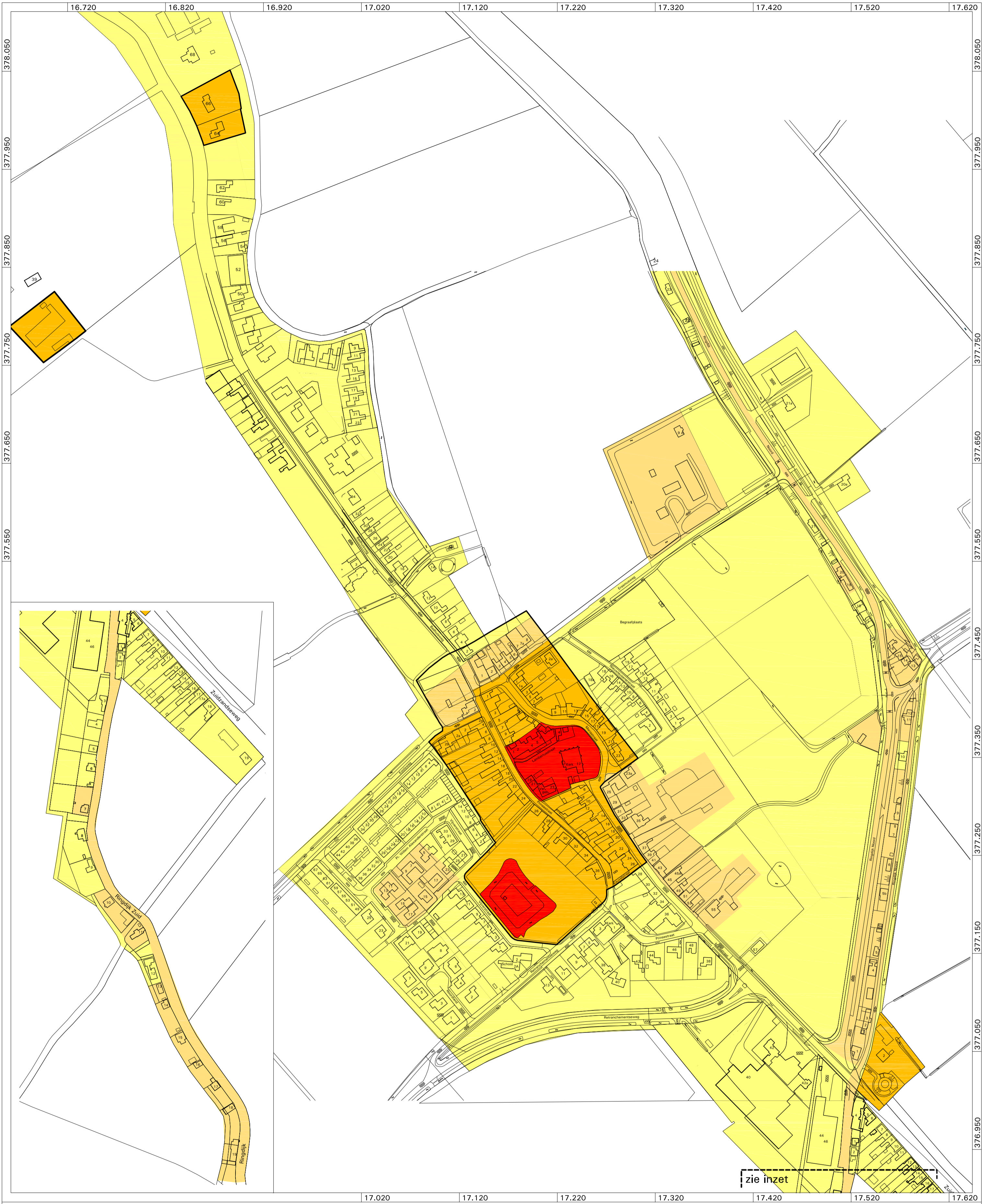

Boring: 014

BIJLAGE 10

Archeologische waarden– en beleidsadvieskaart

Legenda	
■	Zeer hoog - Streven naar behoud en bescherming. Indien, dit niet mogelijk is, dient een opgraving plaats te vinden.
■	Hoog - Streven naar behoud en bescherming. Indien dit niet mogelijk is, dient hier vroegtijdig een inventariserend veldonderzoek (IVO) met proefsleuven te worden uitgevoerd om de aard, omvang, datering, conservering en fasering van de eventuele aanwezige archeologische resten vast te stellen.

Legenda	
■	Middelhoog - Voorafgaand aan planontwikkelingen dient hier vroegtijdig een IVO in de vorm van een karterend booronderzoek te worden uitgevoerd.
■	Laag - Bij grootschalige planontwikkelingen (> 50 m ²) dient een IVO in de vorm van een karterend booronderzoek plaatsvinden. Voor kleine locaties (< 50 m ²) is dit niet nodig.

Cadzand - Dorp	
Overzicht	
Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart	
Opdrachtnr.	A04-087-H
Datum	september 2005
Schaal	1:2500
Formaat	A2
Getekend	jyv
Bijlage	10

BIJLAGE 11

Bestemmingsplan

(niet in pdf)